

LIETUVOS BAJORAS

1'95

LIETUVOS BAJORŲ KARALIŠKOJI SĄJUNGA

48

ŠIAME NUMERYJE

J. STANKUS.
PIRMIEJI,
TAČIAU TVIRTI
ŽINGSNIAI
2

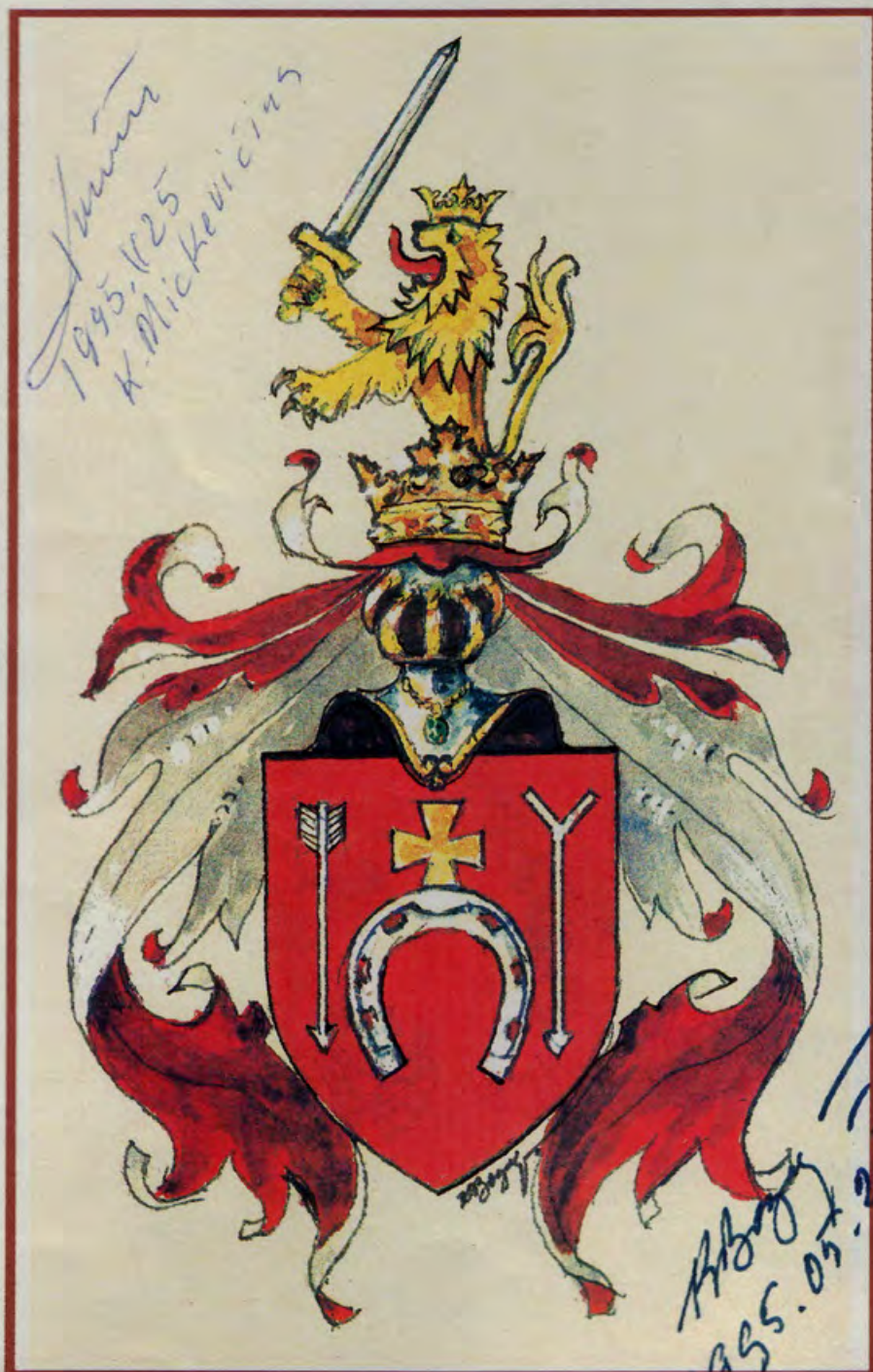
LIETUVOS
BAJORŲ
KARALIŠKOSIOS
SĄJUNGOS
STATUTAS
3

S. EITMINAVIČIUS.
SIEKIAI IR
DARBAI
5

SIGITO GEDOS
POEZIJA
6

M. JUČAS.
GYVI
ISTORIJS
PUSLAPIAI
10

K. BOGDANAS.
HERALDIKA
14

S. GASPARAVIČIENĖ.
PRISIKĖLIMO
BELAUKIANT
16

R. S. K.
BUTAUTAS.
AŽUOLAI GYVI
TŪKSTANT-
MEČIAIS
19

S. JEGELEVIČIUS.
TRIŲ
VEIKSMŲ
TRAGEDIJA
22

M. ČEŠKEVIČIŪTĖ.
MŪŠŲ ŠAKOS,
MŪŠŲ ŠAKNYS
25

D. NARBUTIENĖ.
LEMTINGASIS
ANTANO
MACIAUSKO
ŽEMĖLAPIS
27

/ skaitytojus

Lietuvos spaudos istorijoje šiandien esame rekordinis 771-asis periodinis leidinys (487 laikraščiai ir 283 žurnalai). Rytoj kas nors vėl pradės leisti dar vieną ar du leidinius. Ar „Lietuvos bajoras“ nepasimes tarp jų? Ar šis žurnalas ras savo skaitytoją? Šie klausimai labiausiai jaudina žurnalo kūrėjus ir autorius.

Jėgų ir vilties mums teikia vis aktyvėjanti Lietuvos bajorų šeima, kilnūs jos darbai. Išeidami į naują vieškelį, esame įsitikinę, kad gyvuosime tiek, kiek būsime kartu su savo skaitytojais. Todėl atsiprašydami už žurnalo pirmojo numerio trūkumus, kviečiame rašyti mums, siūlyti temas, autorius, siųsti nuotraukas, skelbimus.

Žurnalo kūrėjai ir leidėjai tikisi, jog šis žurnalas, reikšdamas įvairius požiūrius ir skelbdamas istorines publikacijas ar rašydamas apie šiandieninę bajorų kartą, padės įtvirtinti nuostatą: esame žodžių ir darbų vienybės bajorai, esame dvasios bajorai.

Leidėjai

REDAKcinė KOLEGIJA

Steponas Eitminavičius
Danielius Mickevičius, redaktorius
Laima Sasnauskaitė-Mikelienė
Jonas Stankus
Jonas Stašinskas

* * *

Dizainas Romo Dubonio
Informacijos skyrius Linos Masalskytės
Maketavo Jevgenija Miesčionaitienė
Stilius ir korektūra Mimosos Kligenės

Šio numerio rėmėjai
B.S.P.B. spaustuvė
Kęstutis Mickevičius
Danielius Mickevičius

Išleido leidykla DANIELIUS, SL 40
Antakalnio 52, Vilnius, tel. 744 211.
Tiražas 1000 egz. Užsak. Nr. 137a
Spausdino B.S.P.B. spaustuvė,
Antakalnio 52, Vilnius

ISSN 1392 - 1304

J. STANKUS

Pirmieji, tačiau tvirti žingsniai

Lietuvos bajorų karališkoji sąjunga yra visuomeninė organizacija, į kurią susibūrė, nepriklausomai nuo tautybės, religijos ir politinių pažiūrų, bajorų palikuonys ir rėmėjai, t.y. asmenys nepriklausomai nuo kilmės, besidominys savo giminės istorija ir pripažįstantys šios sąjungos statutą.

Lietuvos bajorų karališkoji sąjunga yra pilnateisė Lietuvos bajorų draugijos, veikusios 1928 – 1940 m., visų teisių ir pareigų paveldėtoja. 1994 m. birželio mėnesį Sąjunga užregistruota Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijoje.

Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos svarbiausias tikslas yra skatinti dvasinį Lietuvos žmonių atgimimą (sąžiningumą, pareigingumą, gailėstingumą), pagarbą tautos istorijai, kalbai, iškiloms asmenybėms, kovotojams už nepriklausomybę ir kitų tautų mažumoms. Sąjunga remia visas pažangias jėgas, kuriančias nepriklausomą, nedalomą, demokratinę Lietuvą, kurioje viena valstybinė kalba ir viena pilietybė. Domimasi istoriniais-genealoginiais ir heraldikos klausimais tiriant sąjungos narių ir garsių Lietuvos giminių praeitį.

Didžiulė šventė Lietuvos bajorų palikuonių gyvenime buvo Sąjungos suvažiavimas. Jis įvyko 1994 m. balandžio 23 d. Vilniaus miesto savivaldybės salėje; čia sunkiai tilpo visi dalyviai, atvykę iš Lietuvos, Lenkijos, Australijos, Amerikos ir kitų šalių.

Suvažiavimas prasidėjo pamaldomis Vilniaus katedros šv. Kazimiero koplyčioje, kur šv. Mišias aukojo monsinjoras Kazimieras Vasiliauskas.

Suvažiavimas praėjo pakiliai ir bičiuliškai, demokratiškai buvo patvirtinti reikiami dokumentai, Sąjungos statutas ir išrinkta vadovybė.

Suvažiavimo dalyviai galėjo apžiūrėti parodą, kurioje buvo demonstruojami senų Lietuvos giminių ir kai kurių suvažiavimo dalyvių išsaugoti giminių herbai, genealoginiai medžiai, seni dokumentai (Kaveckų, Polakordų, Monkevičių, Giedraičių, Kliučinskių, Čerškų, Sasnauskų, Stankevičių-Stankų, Montvilų, Butautų, Bogdanų, Nasvyčių, Žeromskių ir kt.).

Šiuo metu Sąjunga turi daugiau kaip 300 narių. Sąjungos narių sudėtis pagal profesiją labai įvairi: tarnautojai, pedagogai, darbininkai, verslininkai, medikai, ūkininkai, žurnalistai, teisininkai, rašytojai, aktorai, muzikai, inžinieriai ir kt.

Malonu pažymėti, kad, nors daugelio bajorų palikuonių šeimos buvo represuotos, persekiojamos, daugelis jų yra baigę aukštąjį mokslą (82%).

Tikiuosi, jog Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos spauda padės palaikyti glaudesnius ryšius su Sąjungos nariais ir kitomis panašiomis organizacijomis, padės skleisti kilnias bajoriškas ir humaniškas idėjas, kelti piliečių tautinį orumą, savigarbą.

LIETUVOS BAJORŲ KARALIŠKOSIOS SĄJUNGOS S T A T U T A S

1. Bendrieji nuostatai

Lietuvių bajorų gyvenimas nesustojo nei Lietuvos Karalystei virš Lietuvos Didžiąja Kunigaikštyste, nei 1795 m. Rusijai aneksavus likusias Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemes, nei po 1940 m. Lietuvos Respublikos okupacijos. Lietuvos bajorų karališkoji sąjunga, kaip teisėta Lietuvos bajorų ir bajorystės paveldo perėmėja, vienija Lietuvos bajorus ir jų ainius į Lietuvos bajorų organizaciją.

1.1. Lietuvos karališkoji bajorų sąjunga (toliau vadinama – Sąjunga) yra pilnateisė Lietuvos bajorų draugijos, veikusios 1928-1940 m., 1994 m. balandžio 23 d. atkurtos, visų teisių ir pareigų paveldėtoja.

1.2. Sąjunga yra savarankiška visuomeninė organizacija.

1.3. Sąjunga savo veikloje vadovaujasi Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos įstatymais ir šiuo Statutu.

1.4. Sąjunga turi savo antspaudą, vėliavą ir kitą simboliką.

1.5. Sąjunga turi teisę leisti tęstinį leidinį.

1.6. Sąjungos būstinė yra Lietuvos valstybės sostinėje, Vilniuje.

2. Sąjungos tikslai ir veiklos kryptys

2.1. Atgaivinti senovės Lietuvių dvasią, palaikyti savo tautos, tėvynės, savo laimės meilę, branginti, kaip brangino senovės lietuviai, laisvę, ginti Nepriklausomą Lietuvą.

2.2. Saugoti bei skleisti Lietuvių tautos, Lietuvos Karalystės bei Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorines tradicijas, rinkti senovės dokumentus apie lietuvių tautą, jos istoriją, kultūrą, jos santykius su kitomis tautomis.

2.3. Stengtis išaiškinti lietuvių tautos, jos vadų kiltį, senovės Lietuvos, Lietuvos Karalystės pradžią, Žemaičių ir Žemgaliių Kunigaikštysčių pradžią ir jų ryšius su Didžiąja Lietuvos Kunigaikštyste ir su Kuršo, Latgaliių, Jotvingių bei Prūsų kraštais.

2.4. Leisti leidinius apie lietuvių heraldiką, senovės lietuvių didvyrių monografijas ir sudaryti jų ainių genealogiją.

3. Sąjungos nariai

3.1. Sąjungos tikraisiais nariais gali būti visi pilnamečiai ir pilnateisiai Amžinieji Lietuvos Karalystės – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorai ir jų tikros motinos, seserys, teisėtos žmonos ir dukterys, jų palikuonys nepaisant dabartinės gyvenamosios vietos, galintys pateikti dokumentus, įrodančius jų bajoriškąją kilmę.

3.2. Sąjungos nariais gali būti Lietuvos piliečiai, pripažįstantys ir siekiantys dokumentais įrodyti savo bajoriškąją kilmę, norintys dalyvauti Sąjungos veikloje.

3.3. Sąjungos rėmėjais gali būti visi asmenys, nepriklausomai nuo kilmės, pripažįstantys šį statutą ir savo veikla aktyviai dalyvaujantys Sąjungoje.

3.4. Sąjungos garbės nariais gali būti Lietuvos ir užsienio piliečiai, savo veikla ypač nusipelnę Lietuvai.

3.5. Sąjungos tikrieji nariai turi teisę būti išrinkti į Sąjungos Senatą, Legitimacijų tarybą bei Revizijos komisiją.

3.6. Sąjungos tikrieji nariai ir nariai privalo griežtai laikytis Lietuvos įstatymų ir savo veikloje vadovautis šiuo Statutu.

3.7. Sąjungos tikrieji nariai ir nariai turi balsavimo teisę Sąjungos Seime.

3.8. Sąjungos tikrieji nariai ir nariai moka stojamąjį ir nario mokestį, kurį nustato Senatas, turintis teisę jį sumažinti arba atleisti nuo jo mokėjimo.

3.9. Tikrieji nariai ir nariai gali būti pašalinti iš Sąjungos, jei jų veikla prieštarauja Lietuvos Konstitucijai, kitiems Lietuvos įstatymams arba kompromituoja Sąjungą.

4. Sąjungos valdymas

4.1. a) Sąjungos Seimas;

b) Bajorų Senatas;

c) Legitimacijų taryba;

d) Revizijos komisija;

e) Bajorų garbės teismas.

4.2. Struktūros kraštuose.

5. Sąjungos Seimas

5.1. Aukščiausioji Sąjungos struktūra yra Seimas, kuris susirenka kas dveji metai.

5.2. Neeilinis Sąjungos Seimas susirenka, jeigu to reikalauja 2/3 Senato narių arba 1/3 visų Sąjungos narių.

5.3. Sąjungos Seimas teisėtas, jeigu jame dalyvauja ne mažiau kaip 2/3 kraštuose deleguotų atstovų.

5.4. Sąjungos Seimo sprendimai priimami paprasta balsų dauguma atviru balsavimu.

5.5. Sąjungos Seimas 2/3 balsų sprendžia visus statuto ir programos papildymo bei pakeitimo klausimus bei Senato sprendimo apeliaciją.

5.6. Sąjungos Seimui tiesiogiai atsakingi: Senatas, Legitimacijų taryba, Revizijos komisija ir išdininkas.

5.7. Sąjungos Seimas, Bajorų Senatui pasiūlius, tvirtina garbės narius ir Garbės kodeksą.

5.8. Sąjungos Seimas tvirtina biudžetą.

5.9. Sąjungos Seimas tvirtina Senato narių skaičių ir kandidatūras. Tvirtina narių pašalinimo iš Sąjungos sprendimus.

6. Sąjungos Senatas

6.1. Aukščiausioji vykdomoji struktūra, veikianti tarp Seimų, yra Bajorų Senatas, kurį sudaro tikrieji Sąjungos nariai, renkami kraštuose pagal kvotas, kurias nustato Senatas, atsižvelgdamas į faktišką narių skaičių kraštuose.

6.2. Bajorų Senato sprendimai yra privalomi visoms Sąjungos struktūroms ir nariams.

6.3. Senato posėdžius kviečia Sąjungos kancleris ne rečiau kaip kartą per ketvirtį.

6.4. Bajorų Senatas slapto balsavimu balsų dauguma renka Sąjungos vadą, du jo pavaduotojus, kanclerį ir išdininką.

6.5. Bajorų Senato sprendimai priimami paprasta balsų dauguma atviru balsavimu, dalyvaujant ne mažiau kaip pusei Senato narių.

6.6. Senatas sprendžia šalinimo iš Sąjungos narių klausimus, o jo sprendimą turi patvirtinti arba panaikinti tik Seimas.

6.7. Senatas tvirtina Legitimacinės tarybos darbo reglamentą.

6.8. Sąjungos Senatas teikia Bajorų Seimui garbės narių kandidatūras.

7. Legitimacijų taryba

7.1. Legitimacijų tarybos nariai renkami kraštuose ir tvirtinami Seimo.

7.2. Legitimacijų taryba tvirtina kraštų legitimacinių komisijų sprendimus apie narių priėmimą į Sąjungą.

7.3. Legitimacijų taryba tvirtina kraštų legitimacinių komisijų darbo reglamentą.

7.4. Kraštų legitimacinės komisijos pirmajame posėdyje renka savo pirmininką ir sekretorių.

7.5. Kraštų struktūros steigiamos teritoriniu principu, statute numatytiems tikslams įgyvendinti, kai krašte yra ne mažiau kaip 5 Sąjungos nariai.

7.6. Savo veikloje kraštų struktūros vadovaujasi šiuo statutu bei Senato įsakymais ir nutarimais.

7.7. Krašto struktūros veikla gali būti sustabdyta Senato nutarimu iki Sąjungos Seimo, kuris priima galutinį sprendimą.

7.8. Krašto struktūra gali būti juridiniu asmeniu; jos įstatai neturi prieštarauti šiam Statutui.

8. Revizijos komisija

8.1. Revizijos komisijos narių skaičių nustato ir renka Bajorų Seimas.

8.2. Revizijos komisija atsakinga tik Bajorų Seimui.

9. Bajorų garbės teismas

Bajorų garbės teismo narius renka iš tikrųjų narių ir atleidžia Seimas.

10. Lėšos ir pajamos

Lėšas ir pajamas sudaro nario mokestis, aukos bei teisėtai įgytas kitas turtas bei pajamos iš leidybinės veiklos.

11. Sąjungos likvidavimas

11.1. Sąjunga nustoja veikusi Seimo nutarimu, kai dalyvauja ne mažiau kaip 2/3 delegatų ir toks nutarimas priimamas 4/5 susirinkusių narių balsų dauguma. Visus klausimus, susijusius su Sąjungos turto likvidavimu, sprendžia Seimo sudaryta likvidacinė komisija.

11.2. Sąjungos turtas jos likvidavimo atveju panaudojamas įstatymų nustatyta tvarka.

Šis Statutas priimtas 1994 m. balandžio 23 d. atkuriamajame Seime.

SIEKIAI IR DARBAI

S. EITMINAVIČIUS

Lietuvos bajorų sąjungos atkuriamajame suvažiavime, kuris įvyko 1994 m. balandžio 23 d., buvo priimtos programinės tezės:

1. Bajorų sąjunga remia visas pažangias jėgas, kuriančias nepriklausomą, nedalomą, demokratinę Lietuvą, kurioje yra viena valstybinė kalba ir viena pilietybė.

2. Bajorų sąjunga, bendradarbiaudama su Respublikos Seimu, dalyvauja rengiant Lietuvos valstybingumą ir žmogaus laisves ginančius bei saugančius įstatymus.

3. Vienas svarbiausių Bajorų sąjungos tikslų yra dvasinis Lietuvos atgimimas.

4. Bajorų sąjunga rūpinasi istorinės Lietuvos kultūriniu paveldu, miestų, dvarų kultūra.

5. Kiekvienas Bajorų sąjungos narys įsipareigoja laikytis europietiško – tradicinio ir šiuolaikinio – riterystės kodekso reikalavimų.

6. Tautos ir valstybės pagrindas yra krikščioniška šeima.

7. Bajorų sąjunga rūpinasi intelektualiniu savo tautos ugdymu, sava inteligentija, asmenybėmis.

8. Asmenybė yra tasai branduolys, per kurį įmanomas žmogaus garbės ir orumo, humanistinių vertybių atgimimas okupacijų nualintame krašte.

9. Bajorų sąjungos akiratyje – tautos tradicijos, istorija, sodžius, gamta.

10. Bajorų sąjunga atkuria ir palaiko ryšius su visais LDK ir Lietuvos bajorų palikuonimis, kitų luomų išėvija pasaulyje.

11. Bajorų sąjunga domisi tautinių mažumų bei kito tikėjimo konfesijų reikalais Lietuvoje.

12. Bajorų sąjunga smerkia bet kokį genocidą.

13. Bajorų sąjunga rūpinasi kovotojų dėl krašto laisvės ir Lietuvos valstybės atkūrimo atminimu.

14. Bajorų sąjunga leidžia heraldinius leidinius, senovės kovynių monografijas, sudarinėja ainių genealogiją.

15. Atkurdamą ir tęsdamą Lietuvos bajorijos tradicijas, ji yra vienintelė teisėta organizacija, perimanti jų paveldą ir teises.

16. Bajorų sąjunga bendradarbiauja su panašiomis organizacijomis kitose valstybėse, aiškina ir platina Lietuvos valstybingumo idėjas, tradicijas, papročius bei istoriją.

Vienas pagrindinių Bajorų sąjungos tikslų yra aktyviai dalyvauti kuriant nepriklausomą, nedalomą demokratinę Lietuvą, kurioje yra viena valstybinė kalba ir viena pilietybė. Šiandien kalbėti apie demokratiją ar laisvę, kai tautoje jaučiamas dvasinis nuosmukis, yra beprasmiška. Tai yra tik tuščia frazė, apibūdinanti Lietuvos valstybingumo formą, kuri bus tuščia, kol nebus atitinkamo turinio – dorų, sąžiningų, vienas kitą gerbiančių, įstatymus, savo pareigas ir teises pripažįstančių piliečių.

Savo vidumi, dvasia jie turi tapti laisvi ir demokratiški ir tai turi būti jų gyvenimo norma. Norint tai įgyvendinti, reikalingas dvasinis tautos atgimimas ir aiškiai išreikšta tautinė ir valstybinė sąmonė.

Kyla klausimas, ar tai įmanoma, kai Lietuva pergyveno ilgą gametę atskirų jos dalių bei viso krašto okupaciją, kurios metu lietuvių tautos atžvilgiu ne kartą buvo vykdomas fizinis ir moralinis genocidas bei aktyvi nutautinimo politika. Be to, neigiamą poveikį turi sparti pasaulinės technokracijos plėtra, formuojanti utilitaristinį gyvenimo būdą. Tai būdinga ir Lietuvai, kur korupcija vis labiau įgauna valstybinį mastą.

Nepaisant to, praėjusių 1989–1992 m. įvykiai (Baltijos kelias, sausio 13-oji ir kt.) parodė tautoje slėptą didžiulį dvasinį potencialą, galintį, reikalui esant, prasiveržti neregėta jėga. Jis kyla iš Lietuvos praeities, jos buvusio didingumo, tautiškumo, tautinių tradicijų, istorijos. Niekam ir niekuomet nevalia to užmiršti. Ne veltui tautinėje giesmėje sakoma: „Iš praeities tavo sūnūs te stiprybę semia...“

Bajorų sąjunga, siekdama vieno iš pagrindinių savo tikslų – dvasinio tautos atgimimo, – konsoliduosius su visomis pažangiomis jėgomis, kuriančiomis Nepriklausomą demokratinę Lietuvą. Šis procesas bus ilgas ir sudėtingas, nes bolševikmečių pažeista žmonių sąmonė negali pasidaryti laisva vien tik paskelbus Lietuvą nepriklausoma demokratine valstybe. Žmonių sąmonėje ir moralėje dar ilgai išliks bolševikinio vergiškumo principai. Be to, kad tauta taptų tikrai pilnavertė ir nepriklausoma, jos valstybingumas turi būti atkurtas jos etnografinėse ribose. Deja, šiandien dar daug lietuviškų etnografinių žemių nepriklauso Lietuvos valstybei.

Siekdama vieno iš pagrindinių savo tikslų – dvasinio tautos atgimimo – Bajorų sąjunga negali likti nuošalyje nuo valstybinio gyvenimo, ir artimiausiu metu pagrindinės jos darbo kryptys galėtų būti šios:

1. Propaguoti domėjimąsi savo šeimos, giminės genealogija. Tai padėtų auklėti jaunąją kartą.

2. Aktyviai dalyvauti atkuriant tautinę mokyklą, mokytojo autoritetą bei sudarant geriausias sąlygas mūsų vaikams auklėti, ugdant jų tautinę ir valstybinę sąmonę.

3. Siekti visišką nuosavybės teisių atkūrimą.

4. Propaguoti demokratines idėjas, pasmerkiant bet kokį biurokratizmo bei korupcijos pasireiškimą.

5. Aktyviai dalyvauti Lietuvos kultūriniame gyvenime – rūpintis istorinės Lietuvos kultūriniu paveldu, miestų, dvarų kultūra.

6. Siekti Lietuvos valstybės atkūrimo jos etnografinėse ribose.

GIESMĖ APIE PASAULIO MEDĮ

Tą vakarą, besėdint ant slenkančios kopos,
Siūbavo marių bangos ir, vėjui virš galvos
Taip gaudulingai ūkiant, kažko širdis susopo,
Pasijutai kaip niekad žmogus iš Lietuvos.

Čia protėviai klajojo, jie briedžiais žemę arė,
Jų moterys žiūrėjo akim dangaus spalvos,
O saulė tyliai grimzdo į prieblandą vakarę,
Tenai esu aš buvęs žmogum iš Lietuvos.

Iš ąžuolo kariūnai pilis ant kalno rentė,
Torūnėje ir Kulme, čia pat, prie Vėluvos
Augino Krišnai arklius, išjodavo į šventę,
O jeigu mirs, žinojo – esą iš Lietuvos.

Ar meldavosi girių gaudimui begaliniam,
Paskum į jūras plaukė, pilni šviesos gyvos,
Jie nekartoją niekad, kad Lietuva – Tėvynė,
Bet jeigu srūva kraujas, žinojo – Lietuvos.

Iš Lietuvos bekrastės – aidžios kaip baltų jūra
Lig pat Juodųjų marių linguodavo keliai,
Paskui jų pilys griuvo, aukšti dievai paniuro,
Bet dar žydėjo rūtos, kvepėjo dobilai.

Tiek sykių gimę, mirę, išraižę jūras buvo,
Ir pragarą, ir dangų, ir šviesulius savus
Turėjo – visą žemę ir žemėj nepražuvo,
Kartodami tik vieną: mes – žmonės Lietuvos.

Ir aš buvau atėjęs, girdėjau Donelaitį,
Man Baranauskas sakė, taip progiesmiu vos – vos:
Kur būtum, ką darytum, sūnau, Aušrinė teka,
Ir Saulė, ir Mėnulis – tautoms iš Lietuvos.

Bandykime čia ramūs gyventi ir numirti,
Ir prisikelt bandykim po vasaros žalsvos,
Nujausdami, kad niekad nereiks mums išsiskirti,
Vieni kitiems dėkokim, nes esam – Lietuvos.

Čia nemirtingos žvaigždės ir kregždės nemirtingos,
Dangus čia nemirtingas ir ąžuolo šerdis,
Čia savo šviesią galvą gulda vaizduos didinguos,
O tu girdi kaip plaka aukojama širdis.

Tai ne gegutės balsas, apverkti pasiruošęs,
Tai marių vėjai neša melodijas skaisčias,
Į vieną ima jungtis dangaus ir žemės grožis,
Simfonijoj prapuola viršus ir apačia.

O kartais regis skaidriai žydroj padangėj medis,
Virš Baltijos išskėtęs pražydušias šakas,
Lai jį apspinta tautos, vilties dar nepraradę,
Ir tiesia į aukštybę palaimintas rankas.

GIESMĖ APIE LIETUVIŠKĄ SODYBĄ

Dvigalę kaimišką pirkį dainuoju, ir nieko nėra man gražesnio.
Tautą išsaugojo ji per didžiuosius karus ir marus,
Jūs gi apleidote ją, beieškodami kampo ir kąsnio, —
Žiūri akim išbadytom jinai į laikus negerus.

Prūsija kas, kas Lietuva be sodietiškos pirkios,
Gužui kur lizdą susukt, o kur prisiglaustų šuva?
Valgysit duoną, žalčiai, dar į ašaras savo pamirkę, —
Jau netoli ta diena, kai gailėsis tavęs Lietuva.

Vedose andai skaičiau apie žemę, ten buvo rašyta —
Motė stiprioji, drėgnoji jinai, amžinybėj skaisti...
Negi danguj sau galvojat surasti maitintoją kitą? —
Žemę apleidot, ir jūsų vaikai vieną rytą pravirks apleisti.

Arklį kas moka kinkyti? Obelaitės paskiepyt nenorit!
Ko gi jūs geidžiat dabar? Kas robotams vietoj širdies?
Buvot valdovai, karaliai, prie jūrų lietuviai, bajorai,
Būsité tuo, kuo nebuvot — laukinių vergai prakeikti.

Kam čia dar pranašų! Juk be jų daug ramiau jums gyventi!
Kam šnekų apie sielą (į prapultį veržias žmogus!),
Dar pasidžiaugsit, sakau, dar jūs nukeliausit į šventę,
Nesgi pragaras kaip ir dangus driekiasi be pabaigos.

Buvo darželis čionai ir ąžuolas buvo senolis,
Eglės (kieno dar sodintos?), o naktį žvaigždė šuliny,
Buvo čia karvė, arklys, buvo seserys, broliai,
Buvo vieškelis — eiti, keleivio sapnai amžini.

Žiemos, vasaros buvo; kaip spaudė vasaryje speigas!
Švietė girgždantis sniegas, o rugio gėlių vainiku
Visą dangų apjuosti galėjo čiurlioniškas vaikas, —
Viskas buvo, deja, jau nugrimzdę — gilybėj laikų.

Vien tik aš pareinu ir liūdnei, atsisėdęs prie jūros,
Dievo runom rašau jums senų prakeikimų žodžius,
Tie, kur kaltinti nori mane, tegul į save pasižiūri,
Vos jiems ašarų perlai nuo dumbančio skruosto nudžius.

Kam tie žodžiai? Gal dievui Odinui, gal Torui?
Parašysiu į Indiją ašen, keverzodamas sanskritu:
Kad iš šiauriško žemės košmaro per vandenį, orą
Į pražydusią arijų tėvo giraitę grįžtu.

GIESMĖ APIE GIMTAJĄ PIRKIĄ

Vargas tiems, kurie nuo Tavęs atsitolino,
Ozėjo pranašystė

Karvė, gulinti ant melioracijos griovio, raudona pašvaistė
Juosia dangų, kur išverstos vyšnios prie šulinio,
Ir tas balsas už kluono, tarytum giedotų laukinė našlaitė:
„Vargas tiems, kurie nuo manęs atsitolino!”

Kaip vėlai aušta rudenį, žemė sakytum vos užgema,
Saulei tekant pro gyvulį, viskas be galo netobula,
O į vakarą, tarsi į maišą durpynan, į sutemą:
„Vargas tiems, kurie nuo manęs atsitolino!”

Senas tėvas ilgai ten žiūrėdavo naktį pro langą –
Gal pareis iš vaikų kas, nuklydęs į sapną, į tolumą, –
Ne, tik žilas mėnulis iš tikro mylėjo lietuvišką dangų:
„Vargas tiems, kurie nuo manęs atsitolino!”

Rodos, regisi aiškiai, kaip tąsyk žmogus iš Vorkutos
Parsibastęs dejavo, jog radęs pastogėj vien Staliną...
Sulaukėjusios obelys, slyvas apėjusios rūgštys:
„Vargas tiems, kurie nuo manęs atsitolino!”

Žmonės, sodą iškirtę, dabar ten įsiveisė traktorius,
Mano seserys liūdnos su gulbėmis išskrido per Žolinę,
Vieną pusę tvartelio regėsite, mirusių akys:
„Vargas tiems, kurie nuo manęs atsitolino!”

Tas Jakutų kraštuos, o anie prasigers Kazachstanuose,
Išsidaužė, paspringo, dievams negražiai įsiskolino,
Ir klajoja jų vėlės, nerasdamos gimtojo namo:
„Vargas tiems, kurie nuo manęs atsitolino!”

Pabandyk, jei gudrus, atsiimt savo žemę ir dangų,
Jau mirtis mus visus tarsi Prūsiją maras įbrolino,
Mes pigyn ir pigyn, o degtinė vis brango ir brango:
„Vargas tiems, kurie nuo manęs atsitolino!”

Brolis brolių išdavęs, kaip Breigelio smuklėje vemia.
Tie, nutraukytom kojom vabzdeliai, į sutemą dūlina.
Jiems jau nieko nereikia, apkarto dangus jiems ir žemė
„Vargas tiems, kurie nuo manęs atsitolino!”

Taip ir aš čia, šešėlių kalvarijas eidamas.
Nematau, kad seniai jau pasenęs, apžlibęs ir motinas
Grįžta tėvas, senelis, vaikaičius baltuosius prašmatinamas
„Vargas tiems, kurie nuo manęs atsitolino!”

Greit naktis, geležinkelio bėgiais per raustantį sniegą, –
Formų nėra ir nėra jokio žmogiško turinio,
Amžius baigias, ir nieko, ničnieko neliaka:
„Vargas tiems, kurie nuo manęs atsitolino!”

Paramstykite kryžių, sulopykite stogus suirusius
Ir išveskite gyvulius iš bažnyčių, o choleros,
Sukalbėkite poterius už save ir už mirusius:
„Vargas tiems, kurie nuo manęs atsitolino!”

1986

MALDELĖ UŽ LIETUVĄ

Norėčiau dar pasimelsti senoviniam dievui, kurį atsiminęs
Maironis.

ANGI – RAITELI, kursai perėjai ugnį, kad atjotum į Lietuvą gint mūsų,
VYTIE, tamsiai raudonas, padėk mūsų žemei,
leisk atkurti sodybas, mūsų gotiką ir renesansą,
grėžkis veidu į Baltiją,
pakelk savo antšalmį, skydą laikydamas dešine!

1991 04 24

M. JUČAS

GYVI ISTORIJS PUSLAPIAI

Kilmė

Žodis „bajoras“ yra kilęs iš slaviškojo žodžio *bojarin*, o šis savo ruožtu kildinamas iš turkiškojo *bojar*, reiškiančio valdovo gvardijos karį. Lietuvoje bajoro tarnyba buvo karo tarnyba kunigaikščiui. Jo kariauna buvo bajorai-riteriai. Kunigaikštis buvo kilęs iš genties vado, o bajorai buvo jo kariai. Iki šiol nėra galutinio atsakymo, nuo kada bajorai-kariai tapo ir žemvaldžiais. Daugelis istorikų (H.Lovmianskis, K.Avižonis, V.Pašuto ir kt.) manė, kad iki unijos su Lenkija (1387 m.) jau buvo bajorų tėvonijos. Kiti (V.Semkovičius, V. Kameneckis, H.Jablonovskis) tvirtino, kad 1387 m. Jogailos privilegija Lietuvos bajorams buvusi perimta iš Lenkijos, taigi pavyzdys, kurį Lietuvoje dar reikėjo įgyvendinti. Todėl minėti autoriai nukėlė Lietuvos bajorų žemvaldžių atsiradimą į XV amžių.

Kokie faktai liudija, kad Lietuvos bajorai iki Krėvos unijos buvo žemvaldžiai? 1) 1407 m. Žemaitijos „kilmingieji“ (*dre el-destru*) prašė Kulmo, t.y. žemvaldžių, teisių (SPR.III.284); 2) 1409 m. Vytautas prašė Ordino magistro, kad žemaičių bajorai, išvykę į Lietuvą, neprarastų Žemaitijoje savo valdų (*ere vetterliche guter nicht verloren*; CEV. p. 171); 3) 1416 m. žemaičių bajorai skundėsi, kad vokiečiai atiminėja iš jų valdas (*bona*), kurias jie turi paveldėjimo teise iš senelių ir prosenelių (*avis proavis*; CEV. p. 1019, 1021). Šie duomenys yra retrospektyvūs. Bet ir XIV a. vokiečių kronikose kalbama apie bajorų sodybas „su jas supančiais kaimais“.

Bajoro valda būdavo nedidelė – 2-3 valstiečių kaimai ir aplink jo sodybą gyvenantys karo belaisviai-vergai arba kaimynai. Kaimai ir kaimynai sudarė bajoro tėvoniją. Kaip atsirado laisvi valsčiaus žmonės – laukininkai, priklausę nuo bajoro? Į tai atsakyti galima tik teoriškai. Atsiradus naujai nebendruomeninei žemės nuosavybės formai – alodui, atsirado ir nepilnavertis darbas. Dėl jo, dėl stichinių nelaimių nusi-gyvenusios šeimos prarado alodo teisę ir tapo priklausomos nuo galingesniųjų ir turtingesniųjų. Krašto feodalizacijos procese svarbų vaidmenį vaidino ir valstybė. Nuolatinis karams reikėjo gerai ginkluotų ir profesionalių karių. Valstybė dalino savo valsčių žmones–veldamus kariams-bajorams. Žinomas Vytauto posakis „Iste est bojarus, non tibi, sed mihi servire debet“ – „Šis yra bajoras, ne tau [seniūne], o man privalo tarnauti“. Seniūnas buvo lyg ir valstybinio dvaro ūkvedys. Vytautas rinko karius ir iš valstiečių, darė juos bajorais, duodavo jiems veldamų, o bajorus atleido nuo ūkio darbų. Tad bajorų kilmę galima nusakyti taip: dalis žmonių iš kunigaikščio kariaunos ir vykstant žemių feodalizacijai praturtėjo ir virto kilmingais žemvaldžiais.

Bajorų remiama Lietuvos valstybė atliko savo istorinį vaidmenį. Ji, prisijungusi rusų žemių, apgynė savo kraštą nuo kryžiuočių kėslų ir išvadavo nuo

totorių didžiulius rusų žemių plotus iki Juodosios jūros. Dėl to istorinio vaidmens niekam nekyla abejonių.

Bajorų luomo susidarymas

XV-XVI a. (iki vidurio) feodalinė sistema labai išsiplėtė. XIV a. pabaigoje nustota šaukti į karą visus krašto gyventojus. „Pospolite ruszenie“ paskutinį kartą minima 1387 m. Visuotinė šaukimą pakeitė vien bajorų karinė tarnyba. Vytautui reikėjo daug ir gerų karių, ir jis didino bajorų skaičių. Bet vėliau valstybės žemės buvo dalinamos bajorams dar sparčiau ir plačiau. XV a. pradžioje valstybės žemės sudarė du trečdalius visų žemių, o XVI a. viduryje, kai buvo nutrauktas valstybės žemių dalinimas bajorų nuosavybėn, jų buvo likę tik trečdalis. Du trečdalius jau turėjo bajorai. Bajorų senoji tėvonija paskendo lenų ir beneficijų jūroje.

XVI a. pradžioje vėl keitėsi kariuomenės sudėtis. Ji imta samdyti užsienyje. Vėliau (nuo XVII a.) bajorai jau dažnai vengė karo tarnybos ir nuo jos atsipirkdavo.

Didysis kunigaikštis, dosniai dalindamas valstybės žemes, sudarė ir stambius dvarus, vadinamąsias latifundijas. Jų apimtį matyti iš 1528 m. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenės surašymo. Bajorai siuntė vieną raitelį nuo turimų 8 valstiečių kiemų. Visa valstybė turėjo 2776 raitelius, o iš jų etninė Lietuva – Vilniaus, Trakų vaivadijos ir Žemaitijos seniūnija – atsiuntė 2478 raitelius. Iš to skaičiaus Kęsgailos – 768, Radvilos – 621, Goštautai – 466, Astikai – 337, Ostrogiškiai – 422. Pacai, Sanguškos, Zaberezinkiai, Svirskiai, Giedraičiai, Alšėniškiai, Mlekavičiai, Chodkevičiai, Sapiegos, Zenovičiai, Valavičiai ir kiti žymiausi bajorai – ponai – turėjo savo dvarus net keliuose pavietuose. 41 ponų šeima turėjo 36,8% visų bajorų valstiečių. Išdalinęs valstybės žemes, didysis kunigaikštis tapo priklausomas nuo ponų.

Feodalizmas vystėsi ne tik platin, bet ir gilyn. Valdovų privilegijomis bajorams buvo kuriamas jų luomas. Pradžią davė 1387 m. Jogailos privilegija, o užbaigė bajorų luomo kūrimą 1566 m. Lietuvos Statutas. Per tą laiką bajorai gavę apie 40 sritinių ir valstybinių privilegijų.

Valstybė bajorų luomą formavo trimis kryptimis: 1) tėvoniją ji pavertė dominija, 2) bajorams garantavo asmens teises, 3) suteikė jiems politines teises.

1. Luomiškumo šaknys glūdi feodalinėje žemės nuosavybėje. Nuo 1387 iki 1588 m. didysis kunigaikštis suteikė net 14 privilegijų, kuriomis tvirtino bajorų žemės nuosavybę. 1413 m. buvo skelbiama žemės nuosavybė ir jos paveldėjimas priėmusiems katalikų tikėjimą. 4, 11 paragrafas 1434 m. skelbė bajorų teisę disponuoti žeme, o 3 paragrafas suteikė teisę paveldėti bevaikių brolių žemes. 1447 lik 1492 m. pažadėta skirti valstybės žemes valdyti

„indigenus“, t.y. čiabuvius. 1492 m. 5 paragrafas praplėtė žemės paveldėjimo teises moterims. Bet parduoti tėvoniją buvo galima tik su monarcho žinia. 1529 m. Lietuvos Statutas disponavimą bajorų žemėmis apribojo trečdaliu, o du trečdaliai turėjo likti karo tarnybai. Tą apribojimą panaikino 1566 m. Statutas. Negana to, jis sulygino tėvoniją su beneficija ir leido disponuoti visomis žemėmis be apribojimų. Minėtina, jog Rusijoje bajorų ir „pomieščikų“ (gavusių iš valstybės žemes) teises sulygino tik Petras I.

Kuriant uždara bajorų luomą su išimtimi (pabraukta mano. – M.J.) žemės nuosavybe (1566 m. Statutas) buvo nuolat siauriamos valstiečių teisės: 1447 m. bajorų valstiečiai buvo atleisti nuo duoklių valstybei, kunigaikščio teismo ir administracijos, o bėgliai valstiečiai turėjo būti gražinami bajorams. Baudžiąvą – valstiečių asmens nelaisvę – įtvirtino trys Lietuvos Statutai (1529, 1566, 1588). Bajoras savo dominijoje (dvare) tapo viešpats. Jam priklausė trigubas imunitetas, kaip jo žemės nuosavybės juridinis atributas. Tai reiškė, kad be jo žinios niekas (taip pat ir valstybė) negali rinkti mokesčių, administruoti ir teisti jo valstiečių. Po valakų reformos (1557) ir Statuto (1566) valstiečiai prarado žemės nuosavybę ir asmens teises. Jie ir visas jų turtas tapo bajoro nuosavybe. Kiekvienas valstietis (ir jo šeimos nariai) turėjo savo (pabraukta mano. – M.J.) poną. Tai ir buvo pagrindinis baudžiaivos principas.

2. Bajoro asmens teisės. Bajoro asmens laisvės pagrindinis požymis buvo valdovo garantija, jog jis nebus suimtas be teismo sprendimo. Pirmą kartą tokią garantiją davė Žygimantas 1434 m. gegužės 6 d. Trakų pilyje. Joje pasakyta, kad pagal joki skundą, atvirą ar slapta, o tuo labiau pagal joki įtarimą bajorai nebus baudžiami. Bausti numatyta teisme ir pagal galiojančius Lietuvos žemės įstatymus.

3. Politinės teisės. Pirmą kartą bajorai pasirodė kaip savarankiška politinė jėga 1404 m. Vilniaus – Radomo sutartyje. Jie patvirtino šią sutartį atskiru raštu. Panašiai atsitiko ir 1413 m. Tikriausiai Žygimanto ir Švitrigailos kovų metu (1432-1435) atsirado Lietuvos ponų taryba. Jai atiteko politinės teisės. Ji XV a. tapo pastovi ir atskira nuo kunigaikščio institucija, turinti pastovų narių skaičių (25-30 žmonių) ir savo veiklos kompetenciją.

Nuo XV a. vidurio į pasitarimus valdovas ėmė šaukti ir bajorų atstovus ir kartu spręsti valstybinius klausimus. Bet bajorų atstovai tokiuose pasitarimuose-seimuose dar nevaicino didesnio vaidmens. Viską sprendė ponai su kunigaikščiu. Pirmą kartą bajorai tarė savo žodį 1445 m. spalio 15 d. suvažiavime Gardine, kai Lietuvos valdovas Kazimieras, pakviestas į Lenkiją jos karaliumi, sušaukė „conventionem generalem“ iš Lietuvos, Žemaitijos ir Rusijos atstovų, kad apsvarstytų atsakymą lenkams. Tas suvažiavimas neleido Kazimierui išvykti iš Lietuvos. Kazimieras pakluso, bet kiek vėliau lenkams pavyko į prikaltbėti, o Kazimieras atsipirko Lietuvos bajorams garsiaja 1447 m. gegužės 22 d. privilegija. Išvykus Lietuvos valdovui į Lenkiją, krašte galutinai įsigalėjo Ponų taryba. Bet jos kompetencija pirmą kartą buvo aptarta tik 1492 m. Aleksandro privi-

legijoje. Ponų taryba buvo pripažinta vykdomosios valdžios ir teismo organu, kontroliavo valstybės finansus, užsienio politiką, teismus. Ji turėjo sprendžiamąjį balsą, o nesutarimo su kunigaikščiu atveju kunigaikštis pasižadėjo nusileisti ir neprieštarauti ponų nuomonei. Atėjo bajorų valdžios metai. Opoziciją ponams sudarė bajorai, kurie negalėjo prieštarauti ponų sprendimams. Nors bajorų atstovai dalyvaudavo pasitarimuose, seimuose iki 1569 m. (jų buvo apie 40) neturėjo lemiamo balso. Bajorų demokratijos pergalę (jų sprendžiamasis balsas seimuose ir teismai, išrinkti visų bajorų pagal teritorinį principą ir privalomi visiems tos teritorijos žemvaldžiams) lėmė: 1) sunkus Livonijos karas su Rusija (1558-1582), kurio pagrindinė našta teko bajorams, 2) artėjanti Liublino unija su Lenkija, kurioje bajorai – šlėktos – seimuose dalyvavo su sprendžiamuoju balsu nuo 1493 m., 3) politinės tautos susidarymas. Persilaužimas bajorų naudai įvyko 1564-1566 m. dėl teismų ir administracijos reformos ir antrojo Lietuvos Statuto (1566 m.). Nuo to laiko prasidėjo bajoriškiosios demokratijos laikotarpis.

Bet jis buvo neilgas, nes pamažu vėl įsigalėjo ponai, dabar (nuo XVII a.) vadinami magnatais arba didikais. Bajorų demokratija pamažu virto fikcija. Bajorais imta vadinti tuos žmones, kurie nuėjo su valstiečiais į valakus ir vykdė prievole, vadinamąjį „amžinąjį činšą“. Tai buvo ponų tarnai, pasiuntiniai ir kitų tarnybų žmonės. Jie nebuvo gavę iš didžiojo kunigaikščio veldamų. Tikruosius bajorus – luomą su pilietinėmis teisėmis – imta vadinti iš lenkų perimtu žodžiu „šlėktomis“, arba žiemionimis (ziemiane, szlachta). Terminas „šlėkta“ kilo iš voakiško žodžio *geschlacht*, t.y. uždaras (luomas). Istorikai neturėtų vadinti Lietuvos kilmingųjų žemvaldžių bajorais, nes jie nuo XVI a. vidurio taip savęs niekur nebevadino. Bajorais vadiname juos todėl, kad mums nepriimtinas lenkiškas šlėktų vardas. Bajorų viršūnė – didikus – išskyrė trys požymiai: 1) stambios latifundijos daugelyje pavių, 2) Šventosios Romos imperijos suteiktas kunigaikščio ar grafo titulas, 3) senatoriaus (ministro, vaivados ar kašteliono) pareigos. Magnatų buvo nedaug: Radvilos, Pacai, Tiškevičiai, Sapiegos, Oginskiai, Višmoveckiai, Masalskiai, Pliateriai ir kt. Bet jie sprendė šalies likimą. Tuo tarpu Žemaitijoje bajorų-šlėktų daugumą, apie 75% viso luomo, sudarė vadinamieji vienkiemiai, arba akalicų, šlėktos. Jie neturėjo baudžiauninkų, bet turėjo visas luomo teises. Atsitiko taip todėl, kad didysis kunigaikštis skyrė karių-bajorus pasienio sargybai. Taip prie Nevėžio atsirado ištisi šlėktų traktai – Liaudės, Dotnuvos ir pan. Svarbų vaidmenį, ypač seimeliuose, vaidino vidutinieji šlėktos.

Pastaruoju metu vis dažniau minima politinė tauta. Kas tai yra? XVI a. viduryje susidariusi uždara bajorų-šlėktų luomui, visos pilietinės (obywatelskie) teisės priklausė tik šiam luomui. O jis sudarė vos 8-10% visų krašto gyventojų. Bajorai vadino save tauta. Valstiečius ir miestiečius – tik žmonėmis. Jie buvo nušalinti nuo valstybės gyvenimo: bajorų luomo teismų, karinės tarnybos, krašto administracijos, seimų ir seimelių. Politinė tauta – piliečiai – vieni valdė valstybę.

Kelyje į realią uniiją

XVI a. unijos su Lenkija klausimą iš kunigaikščių perėmė bajorai. Bajorus veikė integraciniai ir separatiniai veiksniai. Integruojantys veiksniai buvo šie: 1) lenkų kultūros pranašumas. Lenkų kultūros įtaka Lietuvai ir rusų žemėms buvo didesnė negu lenkų karalystės santvarkos pranašumo. XVI a. viduryje polonizacijos procesas, ypač tarp Lietuvos diduomenės, buvo visai savanoriškas. Jį skatino karaliaus dvaras ir jame susitelkę lenkų humanistai. Vyko sparti lietuvių kultūros lotynizacija ir polonizacija; 2) XVI a. vidurio valstybės valdymo ir teismų reformos ne tik suartino, bet ir suvienodino Lenkijos ir Lietuvos santvarkas; dėl to uniija ir tapo įmanoma; 3) tarptautiniai pavojai: Rusijos ir Turkijos grėsmė buvo labai reali ir pagreitino unijos sudarymą.

Separatiniai veiksniai buvo šie: 1) lietuvių tautos (suprask: bajorų) tautinė sąmonė. Lietuviai esą ne slavų ar sarmatų, o romėnų ainiai. Lietuviai kilę iš romėnų. Ta legenda pirmą kartą užrašyta 1514 m. Tai buvo lietuvių tautinio pasididžiavimo teorija, kuri gyvavo iki XIX a.; 2) antroji Lietuvos pilietybė – indigenatas (čiabuviai), įtvirtinta 1447 m. privilegijos ir vėlesnių aktų. Lenkai – svetimtaučiai; 3) Lietuvos didžiojo kunigaikščio kultas. Kaip mini M. Strijkovskis, lietuviai labai brangino savo valdovų rinkimus Vilniaus katedroje ir, suprantama, senų privilegijų patvirtinimą ir naujų suteikimą jų metu.

Integraciniai veiksniai lėmė realios unijos, Respublikos sudarymą, o separatiniai – tai, jog toji Respublika nebuvo unitarinė valstybė, o dviejų valstybių federacija.

Bendras sugyvenimas

XVII–XVIII a. Lietuva ir Lenkija gyvavo kartu: turėjo vieną valdovą – renkamą karalių, kuris tik nominaliai buvo Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu. Buvo ir bendras seimas (Varšuvoje, o nuo XVII a. pabaigos kas trečias – Gardine), viso ūkinio ir politinio gyvenimo centras. Istoriografijoje nuo seno vyksta ginčas, ar XVII a. vyko lenkų ir lietuvių tautų (bajorų) suartėjimas, o XVIII a. – susiliejimas. Lietuvių istorikai (A. Šapoka, K. Avižonis, o ir lenkų J. Bardackis) įžiūri XVII–XVIII a. Lietuvos valstybingumą, kurį palaikė Lietuvos bajorai. Lietuvos valstybinis suverenitetas pasireiškęs: 1) lietuviškuoju parlamentarizmu. Be bendrų seimų su lenkais, lietuviai šaukdavo Vilniaus konvokacijas, kurios dažnai prilygdavo Lietuvos seimams, priešseiminis suvažiavimas Slonime ar Volkovyske – prie Lenkijos sienos – vykstant Lietuvos pasiuntiniams į Varšuvos seimą, seimo metu Varšuvoje atskiras lietuvių sesijas, pagaliau pavietų seimelius; 2) Lietuva išsaugojo atskirą nuo Lenkijos vykdomąją valdžią – ministrus (karo, išdo, kanceliarijos ir vidaus reikalų); 3) Lietuva turėjo savo Lietuvos Statutą, teismus, tarp jų ir apeliacinį teismą – Lietuvos tribunolą; 4) išliko senasis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pavadinimas ir jos sostinė Vilnius. Tad apie visišką tautų ir valstybių susiliejimą negali būti nė kalbos. Tarybiniais metais buvo labai paranku teigti,

kad XVIII a. pabaigoje Lietuva jau buvo praradusi savo valstybingumą, o Rusija 1795 m. (karinė intervencija 1794 ir okupacija 1795 m.) jo nepanaikino, nes esą jo nebebuvo. Ji tik pakeitusi atsilikusį Lenkijos valdymą „pažangesniu“ lietuvių ir rusų žemių Rusijos valdymu. Tokiai tezei prieštarauja anksčiau išdėstyti faktai.

Laimėjimai ir praradimai

Bajorai šimtmečiais gynė Lietuvos valstybę. Jie liejo kraują karuose su Rusija, Švedija, Turkija, Prūsija. Jie valdė kraštą. Bet didžiausias jų nuopelnas buvo krašto kultūrai: jie buvo bažnyčių, mokyklų, vienuolynų fundatoriai, kvietėsi iš užsienio mokslo ir meno žmones. Bajorai puoselėjo ir lietuvių tautinę kultūrą. Žemaičių vykupas Merkelis Giedraitis ir jo kanauninkas Mikalojus Daukša davė pirmąsias lietuviškas knygas, teologas anykštėnas Konstantinas Sirvydas rašė ir sakė pamokslus lietuviškai, nemažai iš bajorų kilusių jėzuitų sakė žemaičiuose lietuviškus pamokslus, žemaitis Saliamonas Slavočinskis išleido pirmąjį katalikišką lietuvišką giesmyną (1646 m.), o Jonas Jaknavičius vertė į lietuvių kalbą evangelijas. XIX a. pradžioje kilęs bajorų lietuviškas tautinis sąjūdis puoselėjo lietuviškąjį tautinį gyvybingumą, netgi lietuviškąjį patriotizmą, atsigrėžė į lietuvių valstietį, gaivino lietuviybę. Simonas Stanevičius, Liudvikas Adomas Jucevičius, Kajetonas Nezabitauskis, Švėkšnos didikai Liudvikas ir Jurgis Pliateriai, Dionizas Poška, Antanas Klementas rašė lietuviškai knygeles, rinko lietuvių dainas, aprašė papročius, ugdė naują pilietį – lietuvių valstietį. XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje iš bajorų kilę rašytojai Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, Šatrijos Ragana (Marija Pečkauskaitė), Julija Žemaitė (Beneševičiūtė-Žymantienė), Vincas Kudirka dalyvavo lietuvių tautiniame atgimime.

Socialine prasme bajorai daug šimtmečių laikė sunkioje priespaudoje miestelius ir kaimus. Turime net trijų tomų leidinį apie miestiečių ir valstiečių skundus ir bylas prieš bajorus. Bet buvo ir bajorų filantropų: Povilas Bristovskis (1769), Ignas Karpis (1808), Kajetonas Nagurskis (1800) ir kt. atleido nuo baudžiavos visus savo valstiečius. Bajorai švietėjai ir publicistai kritikavo baudžiąvą, ugdė naują pilietį ir tautos narį valstietį.

Didelė netektis krašto kultūrai buvo Lietuvos bajorų daugumos polonizacija. Ją pagreitino ta aplinkybė, jog Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje dar Vytauto laikais buvo įvestas rusiškasis raštas ir rusų teisinis aktas, jo formuliaras. Nuo rusų kalbos, pakeitus iš pradžių raides į lotyniškas, o vėliau ir sakinių konstrukciją, buvo lengviau perėti prie lenkų kalbos. Polonizaciją spartino ir bendros su lenkais bajorų privilegijos, bendri seimai, valstybinė lenkų kalba (pripažinta įstatymu tik 1693 m.), bajorų giminytės ir mišrios vedybos.

XVI a. sukurta teisinė valstybė vėliau XVII–XVIII a., virsti politine ir teisine anarchija. Stiprinant teismų sistemą buvo visai užmirštas vykdomasis aparatas. Nebuvo policijos. Krašte paplito ginkluoti bajorų užpuolimai (rajazdy) kaip teismų sprendimų vykdymo forma.

Rusijos imperijos okupacinėje valdžioje

Rusijos kišimasis į Respublikos vidaus reikalus prasidėjo dar nuo Petro I laikų. Rusija jau nesitenkino pasienio sričių reikalavimais, bet siekė paimti visą Respubliką į savo globą, kad galėtų viena pati ją pasiglemžti. Tik Baro konfederatų išprovokuotas Rusijos karas su Turkija privertė Rusiją eiti į derības su Austrija ir Prūsija ir Respubliką dalinti. Rusijos įtakos sferoje liko visa Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, o Austrija su Prūsija pasidalino Lenkiją. Rusijos kariuomenės įgulos liko Lietuvoje nuo Petro I laikų. Rusijos kariuomenė žygiavo per Lietuvą skersai ir išilgai. Baro konfederacijos metu (1768-1772) žuvo arba buvo ištremta į Sibirą apie 40 tūkst. Respublikos vyrų. Tautinis išsivaduojamasis lenkų ir lietuvių bajorų sąjūdis vyko per visą XIX a., labiau pasireikšdamas 1812, 1830-1831, 1863-1864 m. Jį lydėjo žiauriausios Rusijos represijos, žudymai ir trėmimai. Lietuvos bajorų kaulai išbarstyti Sibiro platybėse. Rusijos okupacinė valdžia įvedė krašte policinį-žandarmerinį režimą, nuolat stiprino gubernatorių valdžią, naikino senąjį parlamentarizmą, pertvarkė teismų sistemą, o apeliacinę instanciją perkėlė į Peterburgą, uždarė Vilniaus universitetą, persekiojo katalikų bažnyčią, uždarė vienuolynus, didino gyventojams mokesčius („pagalvės“ mokesčiai), ėmė rekrutus, valstybės dvarus dalino caro valdininkams ir generolams, prievarta ir pagal Rusijos pavyzdį įvykdė 1861 m.

valstiečių reformą, persekiojo lietuviškąjį raštą (1864-1905), vertė vaikus mokytis rusiškose mokyklose, ėmė kolonizuoti kraštą apgyvendindama rusų aleivius.

1840 m. buvo panaikintas Lietuvos Statutas ir įvesti Rusijos įstatymai. Neliko ir Lietuvos vardo. Jį pakeitė pavadinimas „Vilniaus generalgubernija“.

Nepriklausomybės metais (1918-1940) bajorai aktyviai dalyvavo ūkiniame, politiniame ir kultūriniame gyvenime.

Tikras bajorų genocidas buvo paskelbtas tarybų valdžios 1940 m. Jie buvo likviduojami kaip klasė. Apie bajorystę niekas negalėjo užsiminti. Tik atgavus Lietuvos nepriklausomybę, atgimsta ir Lietuvos bajorų ainiai. Kuo galėtų jie prisidėti prie mūsų krašto kultūrinio gyvenimo? Manau, kad jų veikla galėtų būti nukreipta į istorinės atminties pagyvinimą. Kas yra istorija? Tai praėityje gyvenusių žmonių karų ir dabar gyvenančios žmonių kartos ryšys. Tą ryšį reikia nuolat palaikyti ir puoselėti. Kiek daug kraštui nusipelnusių žmonių ir talentų nuėjo į kapus, o jų nedaugelį paminime spaudoje per jubiliejus. Lenkai turi net leidinių seriją, skirtą lenkų nekropoliams. Jie teikia premijas už geriausius veikalus, parašytus šia tema. Premiją gavo ir inžinierius už rašinį „Vilniaus Rasų kapinės“. Bajorų ainiai galėtų saugoti ir propaguoti savo protėvių paliktus architektūros paminklus, bajorų sūnūs – jų funduotas bažnyčias ir vienuolynus. Apskritai reikėtų skirti daugiau dėmesio dvasinėms vertybėms.

K. BOGDANAS

HERALDIKA

Heraldika – iš graikų kalbos kilęs žodis, reiškiantis mokslą apie herbus; tiksliau – istorijos mokslo šaka, tirianti herbus. Ji glaudžiai siejasi su archeologija – mokslu apie senovę, tiriančiu praeitį iš materialinės kultūros liekanų. Heraldika ypač artima genealogijai, padedančiai susisteminti žinias apie giminių bei šeimų kilmę, giminytę, nustatyti istorinių dokumentų, genealoginio „medžio“, lentelių bei sąrašų autentiškumą ir datas. Ji siejasi su sfragistika – mokslu apie senovės antspaudus ir medalius – bei numizmatika, tyrinėjanti senąsias monetas, surastus lobius bei senovės ekonomiką ir kultūrą.

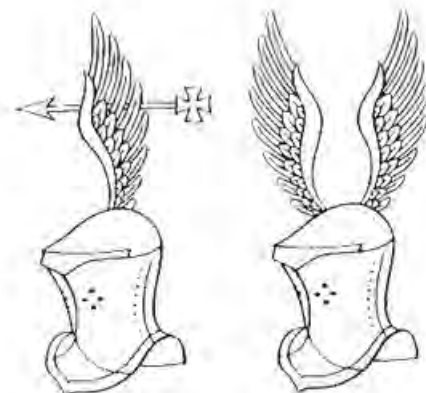
Lietuvos heraldika kaip tam tikrų gyvenimo taisyklių sistema atsirado XIII-XV amžiuje, o pirmąjį lietuvišką herbyną sudarė XVII a. istorikas Albertas Kojelavičius-Vijūkas. Šią sistemą XVIII a. apibendrino Juzefas Aleksandras Jablonovskis, o kaip mokslas ji susiformavo XIX a. antrojoje pusėje. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės herbus tyrinėjo, klasifikavo ir skelbė vyskupas Motiejus Valančius, Jonas Basanavičius, Ignas Jonynas, dailininkas Mstislavas Dabužinskis, lenkų istorikai Adomas Boneckis, Marijonas Gumovskis, Vladislovas Semkovičius. Vėlesniaisiais laikais, po antrojo pasaulinio karo, heraldika tapo nepopuliari, nes požiūris į istorijos mokslą buvo politizuotas. Tačiau kiek vėliau, po Stalino mirties, šia istorijos pagalbine šaka vėl buvo susidomėta. Čia visų pirma reikia paminėti Edvardo Gudonavičiaus, Edmundo Rimšos, Sigito Jėgelevičiaus, Stasio Pinkaus ir kitų nuopelnus. Ypač heraldikos tyrimai išsiplėtė nuo XX a. 7-ojo dešimtmečio, įsteigus Respublikinę heraldikos komisiją. Ji veikė 1968-1970 m. prie Kultūros ministerijos. Įdomu tai, kad šiai komisijai buvo suteiktos teisės ne tik atkurti senuosius miestų herbus, bet ir sukurti naujus jų neturėjusiems miestams. Buvo parinkti penki skydų pavidalai, atitinkantys istorinių epochų stilius: gotikos, renesanso, baroko ir klasicizmo. Naujiems herbams buvo taikomas kiek kitoks skydas. Tuo pačiu principu buvo parinkti ir šriftai. Taigi buvo galima iškart atpažinti, ar miesto herbas senas, ar naujai sukurtas. Ši Heraldikos komisija, pasitelkusi respublikos istorikus bei dailininkus suspėjo aprobuoti 44 miestų ir 2 miestelių herbus. Aktyviausi autoriai buvo dailininkai Feliksas Daukantas, Rimantas Gibavičius, Vaidilutė Grušėkaitė, Vytautas Kalinauskas, Artūras Tarabilda ir kt. Deja, komisijos darbas buvo nutrauktas, nes jos veikloje buvo įžiūrėta nacionalistinių tendencijų, „nesveikų“ nuotaikų. Įsigilinę į Heraldikos komisijos veiklą, matome, kad ji tikrai prisidėjo prie lietuvių tautos nacionalinio atbudimo ir savo tėvynės meilės. Šiuo metu Heraldikos komisija vėl atkurta, o jos veikla ypač svarbi mūsų nepriklausomai respublikai. Jai buvo pavesta atkurti ir kurti naujus miestų herbus, piniginius vienetus, medalius ir ordinus, parengti Respublikos herbo bei vėliavos projektus. Heraldikos komisija aprobuoja karinių dalinių uniformas, jų skiriamuosius ženklus, naujų raštų apipavidalinimo pavyzdžius. Tai mūsų Lietuvos dvasinės kultūros, tautinio mentaliteto dalis.

Kaip anksčiau buvo pasakyta, heraldikos objektas yra herbas. Kas yra herbas? Lietuviškame tarptautinių žodžių žodyne (Vilnius, 1985) rašoma: „Herbas – valstybės, teritorinio vieneto, miesto, luomo, korporacijos, giminės simbolinis skiriamasis ženklas“. Šie skiriamieji ženklai yra vėliavose, monetose, banknotuose, spauduose, pastatų interjeruose ir eksterjeruose, monumentaliosios ir taikomosios dailės kūriniuose (vitražas, tekstilė, stiklas ir keramika, knyga ir ekslibrisas). Herbai kuriami pagal heraldikos taisykles. Pagrindinės herbo dalys yra įvairaus stiliaus skydai,

kurie gali būti vertikalieji, horizontalieji ar įžambieji suskaldyti į laukus. Suskaldymas taip pat turi savo taisykles ir tradicijas. Labai svarbus herbo elementas – spalva. Pagrindinės spalvos: raudona (ar purpurinė), mėlyna (arba žydra) ir juoda – metalo spalvos geltona (auksas) ir balta (sidabras), pagalbinės spalvos: žalia, ruda ir pilka. Mantijsos – taurių žvėrelių kailiai. Herbo skydas puošiamas heraldinėmis figūromis. Jos gali būti geometrinės (kvadratai, linijos, sakraliniai ženklai) arba teminės (daiktų, žmonių, žvėrių, paukščių, fantastinių būtybių, augalų, dangaus kūnų ir kiti motyvai). Šie piešiniai dažniausiai simbolizuoja herbo turėtoją (valstybę, miestą, cechą ar atskirą giminę). Be skydo, herbas turi šalmą, karūną ir ją puošiančius ženklus – simbolius. Mantija, puošybiniai ornamentai (laurų ar ažuolų vainikai, vėliavos, ginklai), įvairūs įrašai (epigramos, herbo pavadinimas) yra papildomi herbo elementai.

Istorijos šaltiniai tvirtina, kad III tūkstantmetyje prieš Kristaus gimimą Šumerų valstybė turėjo herbą – erelį liūto galva. Senovės Graikijoje žinomi šie herbai: Atėnų – pelėda, Korinto – sparnuoti žirgai, Rodo – rožė; senovės Romos – erelis. Viduramžiais atsirado daugelio miestų herbai, pavyzdžiui, Florencijos – raudona lelija. Venecijos – sparnuotas liūtas, Paryžiaus – laivas, Londono – kryžius ir kalavijas. XI-XII a. dėl musulmonų religijos įtakos herbo skyde atsirado geometrinių piešinių, pavyzdžiui, Samarkando miesto herbas – trys apskritimai, buvę ir Timūro herbe. Rusijos miestų herbai: Vladimiro – liūtas (XII a.), Pskovo – lūšis (XV a.), Maskvos – raitelis (XIV a.), vėliau (XVIII a.) pavadintas šv. Jurgiu, Didžiojo Naugardo – briedis (senovės kulto žvėris), Smolensko – ant patrankos tupintis paukščiukas (XV a.), Kazanės – sparnuotas žaltys (aiškinamas totorių legenda apie miesto įkūrimą). Mūsų valstybės herbas „Vyčio“ – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Lietuvos Respublikos herbas. Tai labai senas (nuo XIV a.) ir labai retas herbas, vaizduojantis šarvuotą riterį raudoname lauke. Jis per ilgus šimtmečius buvo keičiamas pagal to meto stilių, tobulinamas, tačiau iš esmės šuoliuojančio raitelio piešinys liko toks pat. Mes prisimename dailininko A.Žmuidzinavičiaus, skulptoriaus J.Žikaro pieštus „Vyčio“ atvaizdus, o šiuo metu naujausią „Vyčio“ variantą sukūrė dailininkas A.Každailis.

Mums, Lietuvos bajorų karališkajai sąjungai, aišku, labiausiai rūpi mūsų pačių prosenelių giminių herbai, jų atsiradimo priežastys ir ištakos. Mūsų herbai yra labai seni ir siekia XIII-XIV a. Tuo metu jie dar buvo kaip nuosavybės žymėjimo ženklai. Jų pagrindu ir susiformavo mūsų lietuviški herbai, pavyzdžiui, Kęstutaičių giminės (Gedimino stulpai), Jogailaičių (dvigubas kryžius), bajorų Stanislovo Pokštos, Klausgailaičių, kunigaikščių Sapiegų ir kitų giminių herbai. Laikui bėgant Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje pradėjo įsigalėti naujas – bajorų luomas. Ypač tai paspartino 1413 m. Horodlės aktas – pagal susitarimą 47 lietuvių bajorų giminės gavo lenkų bajorų herbus. Taip buvo stiprinami Lietuvos ir Lenkijos feodalų tarpusavio ryšiai, bet kartu ir silpninamas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorų siekimas išsaugoti jos savarankiškumą. Tai aiški polonizacijos pradžia Lietuvoje. Vėliau Lietuvoje paplito daug naujai įgytų herbų, kurie, susimaišę su senų herbų piešiniais, įgavo tik Lietuvai būdingų bruožų. Bet apie tai – kitąsyk.

Prisikėlimo belaukiant

Skaraitiškės dvaras yra Raseinių rajone netoli kelio, jungiančio Raseinius su Šiluva. Jo nepasiekia dulkėtų didmiesčių negandų atgarsiai, o ir artimiausia gyvenvietė yra už trejeto kilometrų. Pasimetusi neapbrėptose laukų platybėse ir susigūžusi šimtamečio parko pavėsyje ši sena žemaičių bajorų sodyba dabar pergyvena lemtingiausią savo istorijos tarpsnį. Jau seniai išsikėlė dvare gyvenę seni žmonės, neatsišaukia ir buvusių savininkų ainiai. Dabar čia nėra nė gyvos dvasios, rūmai stūkso tušti, įgriuvusiu stogu, išdažytais langais, suskilusiomis apsilupusiomis sienomis, lyg laukdami ar visiško išnykimo nuo žemės paviršiaus ir iš mūsų atminties, ar prisikėlimo naujam gyvenimui.

Dvarai Lietuvoje atsirado XIV a. pabaigoje. Tai savotiškas žemės naudojimo ir valdymo derinys, dažniausiai privilegijuoto luomo atstovo – bajoro valdomas žemės plotas su visais jame buvusiais ar naujai pastatytais objektais, skirtas žemės ūkio produkcijai gaminti bei kitoms funkcijoms atlikti. Stambų dvarą XVI-XIX a. pirmojoje pusėje sudarė žemės plotas su dirbamos žemės sklypais, dirvonais, ganyklomis, pievomis, miškais ir atvirais vandens telkiniais bei kitais žemės ūkio naudmenimis. Jame buvo žemvaldžio bajoro sodyba, keli palivarkai, dvaro pramonės įmonės ir žemvaldžiui priklausantys valstiečių kaimai ar netgi miesteliai. 1861 m. panaikinus baudžiavą, kaimas nuo dvaro atsiskyrė ir dvaru imta vadinti tik bajoro sodybą su didesne ar mažesne žemės valda. Po 1863 m. sukilimo nemažai dvarų buvo konfiskuota, o kai kurie parduoti rusų valdininkams ar šiaip turtingiems net ir nekilmingiems žmonėms. Bajorų nuosavybėje išlikusių dvarų žemės buvo labai apkarpytos. Kitą smūgį Lietuvos dvarams sudavė 1922 m. Lietuvos Respublikos žemės reforma, apribojusi jų dydį iki 80 ha (1929 m. padidinta iki 150 ha). 1940 m. sovietų valdžia dvarus kaip žemės naudojimo ir valdymo formą panaikino, o savininkus ištrėmė į Sibirą.

Per ilgus šimtmečius Lietuvos dvarai ir dvareliai buvo tapę kultūros, meno ir dvasinio gyvenimo centrais, garsėję ten sukaupomomis meno kolekcijomis, bibliotekomis, puikiais rūmų architektūra ir parkais. Dvaro kultūros terpėje išaugo ištisos kartos bajorų, kurių ne vienas, rašęs „natio polonus gens lituanus“, sugebėjo išsaugoti gležną lietuviybės daigą. Tarp jų – 1863 m. sukilimo vadai, 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės akto signatarai, žymūs rašytojai ir mokslininkai, valstybės veikėjai.

Iki 1940 m. Lietuvoje buvo apie 4 tūkst. dvarų (su palivarkais). 1989 m. tik 90 dvarų sodybų buvo laikoma architektūros paminklais ir 120 parkų – gamtos paminklais. Prasidėjus žemės reformai ir privatizavimui, vėl iškilo grėsmė visų išlikusių Lietuvos dvarų likimui.

Paminklų restauravimo instituto architektui Ričardui Stulpinui 1990 m. buvo pavesta parengti perspektyvinę Lietuvos dvarų išsaugojimo programą, nustatyti apsaugines zonas ir parengti visą inventorizacinę medžiagą. Į šią programą autorius įtraukė apie 3,5 tūkst. dvarų. Tačiau 1990 m. pabaigoje iš šio skaičiaus tūkstančio jau nebuvo nė ženklo, 175-iuose buvo išlikę tik atskirų pastatų fragmentai, keletas medžių. 500 dvarų dabar yra avarinės būklės, ten likę vos po 1-2 apgriuvusių pastatus. Šie dvarai pasmerkti nebūčiai. Taigi lieka apie 1000-1200 dvarų sodybų, kurių laukia geresnė ar blogesnė ateitis. Remdamasis Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1992

m. balandžio 7 d. nutarimu Nr. 256 „Dėl buvusių dvarų sodybų – istorijos ir kultūros paminklų išsaugojimo principo atstatant nuosavybės teises vykdant privatizavimą ir žemės reformą“, R. Stulpinas ne kartą Seimui siūlė nustatyti grąžinimo, privatizavimo ir žemės reformos vykdymo dvaruose tvarką, įteisinant vieną sodybos savininką, grąžinant ar suteikiant jam žemę aplink ją. Tačiau ar pabijota naujos „buržuazinės“ revoliucijos, ar dvarininkų sugrįžimo, nes jokio nutarimo šiuo klausimu taip ir nepriimta. Tad 1922 m. Lietuvos Respublikos žemės reforma, nors ir leidusi išparceliuoti dvarų žemes, paliko dvaro sodybą kaip ūkinį-ekonominį vienetą, o dabartinė – pasmerkė dvarus pražūčiai. Senosios bajorų sodybos dabar yra privatizuojamos atskirais pastatais, nekreipiant dėmesio į viso pastatų komplekso ansambliskumą ir šimtametę dvarų tvarkymą patirtį.

Senosios lietuvių bajorų gūžtos – Skaraitiškės dvaro – istorijoje tarsi savotiškame veidrodyje atsispindi Lietuvos dvarų likimas. Gal čia ir nebuvo sprendžiami lemiami mūsų valstybės klausimai, baigiami užmiršti šelmininkų bei čia gyvenusių žmonių vardai, o ir rūmų architektūrai, ypač matant dabartinę jų būklę, toli gražu iki Versalio. Tačiau kad ir kaip ten būtų, čia, tokiuose dvareliuose, mūsų šaknys, mūsų istorija, o galbūt ir ateitis.

Anot legendos, Skaraitiškės dvarą įkūrė žemaičių bajorai Skaraičiai dar Vytauto laikais valdę didžiulį Lietuvos didžiųjų kunigaikščių žemių kompleksą, istoriniuose šaltiniuose vadinamą Skaraitiškės raktu, kuris apėmė ištisus miškų ir žemių plotus tarp Šiluvos ir Dubysos. XVIII a. pradžioje „raktas“ atiteko broliams Gabševičiams. Vienas jų – Šiluvos bažnyčios infuatas – gavo miškus, kuriuos dovanojo Šiluvos bažnyčiai, o kitas – Skaraitiškės dvarą su palivarkais. XVIII a. viena iš Gabševičių dukrų ištekojo už Raseinių žemės teisėjo Tomo Sirjavičiaus ir kraičio gavo Skaraitiškę. Išleisdami savo vyresniąją dukrą Teklę už garbingos bajorų Bilevičių giminės (herbas „Kapas“) palikuonio, Sirjavičiai pagal tradiciją dvarą padovanojo jauniems. Jau XIX a. pradžioje Skaraitiškė ėmė garsėti puikiai tvarkomu ūkiu, pažangiausia žemės ūkio technika, šiltais savininkų santykiais su valstiečiais baudžiauninkais. Gražias tėvų ir protėvių tradicijas tęsė Teklės ir Jono Bilevičių jaunesnysis sūnus Pranas (1820-1878). Jo vardas ir darbai nepelnytai užmiršti. Jaunystėje P. Bilevičius mokėsi Mintaujos ir Kražių gimnazijose. Studijuodamas Kražiuose, susitiko su ten dėdžiusiu Motiejumi Valančiumi ir, sakoma, net tapęs jo mylimiausiu mokiniu. Š. nuoširdi mokinio ir mokytojo draugystė truko iki pat vyksmo mirties.

Motinai likus našle, P.Bilevičius apsigyveno Skaraitiškėje. 1847 m. vedė Kunigundą Pilsudskytę. 1858 m., kaip labiausiai gerbiamas Raseinių apskrities bajoras, buvo išrinktas teismo pirmininku. Dar 1860 m. P.Bilevičius paleido savo valstiečius iš baudžiosios, išskirdamas jiems didžiausią ir derlingiausią dvaro žemių dalį bei suteikdamas kreditus įsikurti.

1863 m. pradžioje už dalyvavimą sukilime buvo areštuotas ir kartu su šeima ištremtas į Sibirą. Kadangi Teklė Bilevičienė dar anksčiau apdairiai dvarą buvo užrašiusi savo anūkei Uršulei, caro valdžia jo konfiskuoti negalėjo, tačiau žemę gerokai apkarpė, dvare būvusias meno vertybes išgrobstė, kažkur išvežė biblioteką ir šeimos archyvą.

1878 m. Uršulei Bilevičiūtei ištekėjus už gretimo dvaro savininko sūnaus Leono Kontrimo, Skaraitiškė visam laikui perėjo šios žymios ir daug nusipelnusios lietuvių bajorų giminės, turėjusios herbą „Konopackis“, nuosavybėn. Istorinėje literatūroje esama užuominų, kad ir anksčiau dvaras siejosi su bajorų Kontrimų vardu. Manoma, kad po 1831 m. sukilimo pralaimėjimo čia slapstėsi ir 1836 m. mirė garsusis švietėjas ir publicistas, Lietuvių kalbos katedros Vilniaus universitete steigimo iniciatorius, slaptos „Nenaudėlių“ draugijos įkūrėjas Kazimieras Kontrimas (1776-1836).

Jo sūnėnas Leonas Kontrimas, o vėliau Ignas Kontrimas tęsė ir puoselėjo šimtametes dvaro tradicijas. Abu savininkai aktyviai dalyvavo Kaune įsisteigusios Lietuvos žemės ūkio draugijos veikloje, kur įgytos žinios padėjo pakelti dvaro ūkį ir padaryti jį pavyzdiniu. XIX a. pabaigoje Skaraitiškės dvarui priklausė jau 710 dešimtinių žemės.

Dabar stovintys dvaro rūmai buvo sumūryti senų medinių rūmų vietoje 1838 m. dar Teklės Bilevičienės laikais. Apie tai mums liudija neryškus įrašas rūmų portiko frontone. Tai klasicistinis devynių sąramų stačiakampis tinkuotas pastatas ant aukštų pamatų su įspūdingais skliautuotais rūšiais. Prie trijų sąramų vidurinės dalies nuo parko pusės šliejasi plokščias portikas su dviem poromis toskaniškų kolonų ir gana plačiu tarpkoloniu. Virš pagrindinio įėjimo įrengtas balkonas su vietos meistrų drožinėta medine tvorele. Stogas buvo gana aukštas, būdingas daugeliui Lietuvos klasicistinių dvarų, dengtas raudonomis čerpėmis. Pastatą į dvi dalis dalijo gal kiek neįprastai siauras koridorius su atitverta virtuve ir laiptais į antrąjį aukštą. Gyvenamosios patalpos – šeimininko kabinetas, valgomasis, miegamieji – išdėstytos abiejose koridoriaus pusėse. Dar prieš kelerius metus viešėdami Skaraitiškėje matėme vietomis išlikusį senovinį parketą, keletą sieninių nišų.

Rūmus supo romantizmo stiliaus parkas, manoma, tą patį laikų kaip ir dvaro rūmai. Dabar parkas apleistas ir visiškai netvarkomas. 1922 m. visa dvaro sodybos teritorija apėmė apie 11 ha. Iki mūsų dienų išliko trys ūksmingų medžių parko alėjos ir tvenkinys. Tvenkinys buvo padarytas užtvėnkus per dvaro sodybos teritoriją tekėjusius Tvarkantės ir Dembulės upelius. Dar ir dabar, vietomis užakęs ir apaugęs žolėmis, jis yra labai tapybiškas, išlikę kai kurie užtvankos ir seno malūno fragmentai. Į dvaro teritoriją kažkada karietomis buvo įvažiuojama pro vartus nuo Dubysos pusės. Dabar šį kelią žymi ilga ūksminga pietinė parko alėja, vienu galu tarsi atsiremianti

į begalinius laukus ir kitu – į dvaro vartus, kurių vietą žymi du apgriuvę stulpai. Parke yra nuostabaus grožio laukymė su šimtamečiu ąžuolu.

Pirmojo pasaulinio karo metais palei Skaraitiškę ėjo fronto linija. Apsistojus rūmuose vokiečių kareiviams, dvaro šeimininkas I.Kontrimas buvo priverstas pasitraukti; 1915 m. Kėdaičiuose susirgo ir mirė. Tik 1918 m. iš Maskvos parvykęs jo brolis Pranas perėmė nuniokoto dvaro valdymą. Jam buvo nelengva – dauguma ūkininkų trobesių buvo sudegę, parką vokiečiai buvo gerokai apretinę. Be to, prieš karą jo brolis dvarą buvo įkeitęs Vilniaus žemės bankui, todėl teko mokėti skolas. Naujasis šeimininkas dalį dvaro žemių išnuomojo, dalį pardavė, o už gautus pinigus atstatė daržines, tvartus, arklius, remonavo rūmus, vadovaudamas visiems atstatymo darbams, nes pats P.Kontrimas pagal išsilavinimą buvo inžinierius architektas.

Greitai dvaro ūkis „atsistojo ant kojų“. 1922 m. žemės reforma, pakirtusi daugelio kitų Lietuvos dvarų ekonomiką, dėl pažangaus ūkininkavimo didesnių neigiamų padarinių Skaraitiškės dvarui neturėjo. Tarp 1935 m. Žemės reformos departamento dokumentų aptiktame P.Kontrimo laiške rašoma: „...po karo įkūriau dvare intensyvių ir produktyvių grūdų ūkį, įsigijau žemės ūkio technikos, laikau 18 kumečių šeimynų“. P.Kontrimo laikais buvo pastatyta mūrinė pieninė, duodavusi dvarui nemažai pajamų. Pieninės pastatas, nors ir apgriuvęs, dar tebestovi, o kitų išliko tik pamatai.

1940 m. dvaras, apėmęs 142,32 ha žemės, ir visi jo pastatai buvo nacionalizuoti. 1940 m. rudenį, lyg nujausdami tolesnį dvarų likimą, po Raseinių apskritį važinėjo sovietinės kultūros paminklų apsaugos įstaigos inspektoriai ir surašinėjo dvaruose buvusias meno vertybes. Užsuko ir į Skaraitiškę. Juos sužavėjo šeimininkų parodytas vienos rūmų menės sieną puošęs nežinomo XVIII a. dailininko tapytas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės iždininko Ignoto Kontrimo portretas, puikūs senoviniai baldai, o ypač – dvaro biblioteka, kurią vėlesnėse savo ataskaitose jie priskyrė prie vertingesnių Raseinių apskrities dvarų bibliotekų.

Yra žinoma, kad dvaro savininkę M.Kontrimienę ir jos dukterį Sofiją ištrėmus į Sibirą, šios vertybės buvo suvežtos į Tytuvėnų bazę, iš kurios vėliau turėjo būti paskirstytos po Telšių „Alkos“ ir Šiaulių „Aušros“ muziejus. Į kurį iš jų buvo sugabenti Skaraitiškės turtai ir ar apskritai jie ten paleko, galėtų pasakyti tik muziejininkai.

Pokario metais rūmuose ir pieninėje buvo apgyvendintos tarybinio ūkio darbuotojų šeimos, kurios, dažnai besikeisdamos ir besikraustydamos, pastatus visai „nugyveno“. Prieš kelerius metus, išsikėlus paskutiniams gyventojams, visa dvaro sodyba buvo įtraukta į Raseinių rajono privatizuojamų objektų sąrašus. Paminklų restauravimo instituto architektė B.Biekšienė yra parengusi paminklo saugos sąlygas, saugotinių elementų sąrašą. Tačiau pirkėjų vis nerandama, o gal nenorima rasti. Sako, vienas neblogas vietinis „gaspadorius“, tiesa, ne bajoras, norėjęs dvarą pirkti, rūmus restauruoti, parką sutvarkyti. Kažkodėl jam nebuvo leista.

○ sodyba toliau nyksta. Jei niekas nepasikeis, po poros

metų čia bus tik nyki griuvėsių krūva. Tolesnis ne tik šios senos bajorų gūžtos, bet ir visų Lietuvos dvarų likimas nemažai turėtų priklausyti ir nuo mūsų – lietuvių bajorų palikuonių – aiškiai išreikštos nuostatos ir konkrečių veiksmų. Ar mes ir

toliau liksime nuošaly, matydami, kaip nyksta mūsų protėvių kultūros paveldas, parodys ateitis.

Sigita Gasparavičienė

Ažuolai gyvi tūkstantmečiais

„Lietuvos Bajoras“ žurnalisto A.SVALIO pašnekesys su Rimvydu Stanislovu Kazimieru BUTAUTU

„Lietuvos Bajoras“: Jūsų pavardė, atrodo, labai sena ir reta?

Rimvydas Butautas: Taip, rašytiniuose šaltiniuose ji pasirodė 1365 m. Šiuo vardu vadinosi Didžiojo kunigaikščio Kęstučio sūnus, gimęs ne vėliau kaip 1340 m. Krikštydamasis jis gavo dar ir Henriko vardą bei kitos šalies kunigaikščio titulą. Mirė Butautas Henrikas 1380 05 07. Šią dieną Lietuvoje visi Butautai švenčia kaip savo vardo dieną. Palaidotas jis Prahoje šv. Tomo (Augustino) bažnyčioje po marmuro plokšte.

Beje, visi Lietuvos Butautai žino apie jo valstybinę veiklą, nors tai jiems ir nemalonu.

Butauto Henriko sūnus Vaidutis (Jonas) Butautaitis, turėjęs Drohičino kunigaikščio titulą, buvo baigęs Prahos universitetą (jį yra baigę tik trys lietuviai) ir buvo antruoju Krokuvos universiteto rektoriumi. Vaidutis, atrodo, turėjo ir brolių Baltramiejų. Vaidučio sūnus Vaidevutis mokėsi Prancūzijoje ir Čekijoje.

Žinomas ir kitas žemaitis Butautas, Mantigailos sūnus (Mantigallaitis), pasirašęs 1401 m. Lenkijos ir Lietuvos aktą. Dar vienas Lietuvos bajoras Butautas 1413 m. Horodlėje pasirašė unijos aktą bei priėmė „Grito“ herbą. Bajoras Butautas Stanislovas gavo „Godziemba“ herbą, dar kelios Žemaitijos Butautų šeimos – „Beleš“ herbą. Pasirašius Horodlės uniją, 47 Lietuvos bajorai gavo herbus, kurie vėliau buvo unifikuoti.

Tų metų Butautų veikla ir gyvenimo vietos keitėsi, bet jie išliko tikri žemaičiai, taigi – lietuviai.

Butautų pavardė būdavo rašoma įvairiai, pavyzdžiui, Butovt, Buttowt, Butovd. Turime ir šių laikų įdomybę – Butautą, šį „pokštą“ sugalvojo kanceliarijų darbuotojos. Galbūt dėl ilgojo slavų pirmojo skiemens. Manoma, kad ir Butautų pavardė atsirado panašiai, nes slaviškai pavardė buvo rašoma ir taip: By-rayrac. Visiems Butautams, jeigu priimtina, patarčiau ilgosios „ū“ atsisakyti.

„L.B.“: Kada pradėjote domėtis savo protėviais ir koku paieškų keliu keliavote, ar labai jis „dygliuotas“?

R.B.: Kiek atsimenu, visą laiką girdėjau senelius kalbant apie įdomią jų praeitį. Mano mamos tėtis, Justinas Kudirka iš Zanavykijos, – tai paskutinis Suvalkijos Kudirkų genealogijos žinovas (mirė 1970 m.), gal kiek plačiau tuo domėjosi tik jo pusbrolis dr. prof. kunigas Jonas Totoraitis ir kitas giminaitis prelatas Saliamonas Oleka. Nei pirmojo, nei antrojo genealoginiai užrašai neišliko. Pirmojo dingo (?) karo metais, antrojo sudegė bažnyčioje. Tai štai, pasirodo, senelis prancūzų kilmės. Pirmasis Kudirka (Couderc) gyveno Provanso regione. Žodis *couderc* senąja provansiečių kalba reiškė „prievolė“ ir buvo dažnas šnekamojoje ir rašomojoje kalboje. Taigi vienas Kudirkų per Šveicariją, Mažąją Lietuvą, Suvalkiją atsikėlė į Zanavykiją, ir čia ši pavardė liko amžiams. Visų Kudirkų šaknys tik Suvalkijoje. O štai senelės Uršulės Dargytės šaknys Kara-

liaučiaus žemėse. Pirmasis žmogus, turėjęs šią pavardę (vardą), buvo legendinis Sembų kunigaikštis karvedys Dargis (Dargė).

Genealogiją iš mamos pusės aprašiau knygoje „Mūsų šaknys“. Joje suminėta apie 150 šeimų pavardžių, beveik 450 žmonių, su įvairiomis atšakomis.

Butautų šaknų paieškas pradėjau kiek kitaip. Surinkau žinias apie visus tuo metu 265 gyvus Butautus. Nedaug, tiesa? Mirusių kiek daugiau – beveik dvigubai. Aplankiau Žemaitijoje apie 12 senųjų kapinių. Pabuvojau archyvuose, adresų biuruose, migracijos tarnybose. Pagrindinis juridinių žinių šaltinis – Lietuvos istorijos archyvas Vilniuje.

Be pradžių pradžia – prosenelių, senelių ir mamų prisiminimai.

„L.B.“: Gerbiamasis Rimvydai, jei jūsų kol kas „tik“ apie 265 bendrapavardžių, tai gal pavyks nustatyti tam tikrus tarpusavio ryšius?

R.B.: Tai ir yra pagrindinis šio mano darbo tikslas. Visų Butautų šaknys juk Žemaitijoje.

Aiškėja dešimt pagrindinių Butautų gyvenamųjų vietovių: Šiaulių apskritis, Raseinių, Biržų, Anykščių, Žagarės ir Joniškio (viena atšaka), Radviliškio, Telšių, Kelmės, Kauno, Trakų. Buvo ir kita atšaka – Gudijos, iš dalies ir Vilniaus. Deja, jų palikuonių jau, atrodo, neišliko. Buvo ir gana žinoma bajorų (dvarininkų) Butautų-Andžeikovičių linija, kurių vieno kito veikla susijusi su Vilniaus-Trakų geografija. Jų gyvų palikuonių taip pat nepavyksta rasti. Vienos Butautų šeimos, „pasiklydusios“ Suvalkijoje (Kazlų Rūdoje), ir dviejų, gyvenančių užsienyje, šaknys taip pat Žemaitijoje.

„L.B.“: Jūs matėtės ar kitaip bendraujate, atrodo, su visomis Butautų šeimomis Lietuvoje. Kaip jie reaguoja į jūsų genealogines paieškas?

R.B.: Taip, apie šimtą Butautų esu matęs pats, su kitomis šeimomis bendrauju telefonu, laiškais. Visi tolerantiški, geranoriški, padeda žiniomis, kiek gali. Dažnai esu jų klausiamas: „Kokie mes, kaip atrodome, gyvename?“ Aiškinu, jog pačius įvairiausius mokslus, specialybes įgiję, dauguma Butautų – tai tie vidutiniškai gyvenantys Lietuvos žmonės, kurių ir nelaimės neaplenkia. O štai vieną fizinį bruožą išskirtinai turi bendrą – aukštoki, plačiakakčiai, „didžiausiaisiai“. Tarp palikuonių dažniausiai mergaitės. Yra kelios retos išimties. Įvairiais laikais buvo žinomų Butautų – karvedžių, kariškių, seniūnų, caro valdininkų, sportininkų, muzikantų ir, žinoma, bajorų kilmės.

Visa tai stengiuosi aprašyti jau kitoje knygoje „Butautai...“. Visi laukia Butautų susitikimo 1996-1997 m. vasarą Žemaitijoje.

„L.B.“: Daug laiko praleidžiate keliaudamas, archyvuose, šnekinatė daug įdomių biografijų žmonių. O koks jausmas, įspūdis apima įnikus į šimtamečius dokumentus, knygas, nuklydus daug šimtmečių į praeitį?

R.B.: Sena svajonė – semtis žinių studijuojant istoriją, teisę jau nebeišsipildys niekada. Laikant rankose keleto amžių senumo raštus, jaudulys visada bėga per kūną. Manau, tas jausmas pažįstamas visiems, kurie skaito šimtmečių dokumentus, Karališkąsias privilegijas, varto pagellusias foto-nuotraukas, klausosi senolių, pasakojančių savo istorijas.

Gal kiek įsakmiai, bet pasakysiu: lietuviai turi žinoti bent po 3-4 kartas iš abiejų lėvelių pusės. Yra tautų, kuriose genealogijos žinojimas – jaunuolių vyriškumo, šeimos gerbimo įrodymas. Jaunuoliai vyrai žino po 6-8 kartas.

Tiesa, prievartinis dulkių sluoksnis (anot a.a. dekaną kun. Vaclovo Strimaičio) storokai buvo uždengęs mūsų praeitį. Bet dabar durys jau atlapos, tad kibkim, mielieji lietuviai, į savo šaknis ir tvirtai laikykimės. Tada neišvers mūsų jokios svetimos ideologijos.

„L.B.“: Domėjimasis genealogija (heraldika) – ne hobis, o kiekvieno savo giminės, šalies patrioto pareiga; o tikrąjį hobį ar turite?

R.B.: Be abejo. Dar vaikystėje pradėjau rinkti Nepriklausomos Lietuvos pašto ženklus, atvirukus, vokus. Tuo metu tai buvo ir sunku, ir pavojinga. Dabar tam labai palankus metas atėjo – kiek daug puikių pašto ženklų, vokų, atvirukų, ženklų išleidžiama Lietuvoje, nuostabu! O kiek vertingų istorinių leidinių knygynuose. Tikras lobis!

„L.B.“: Visi besirūpinantieji savo šaknimis nori turėti ir grafiškai išreikštą savo genealoginį medį. Kaip jis apipavidalinamas?

R.B.: Kaip jį nupiešti, nubraižyti, sprendžia kiekvienas pagal savo fantaziją. Galima įvairiausių lentelių, stulpelių pavidalų. Svarbu griežta rodyklinė giminystės ryšių seka. Visa tai gali būti nupiešta kaip „tikro“ medžio kamienas, šakos, lapija,

žiedai (vaisiai). Tai atrodo įspūdingai!

Minėtame leidinyje publikuojamame Butautų medyje surašyti jų buvusių gyvenamų vietų pavadinimai, nes apie 500 vardų sutalpinti tokiame mažame lape neįmanoma. Žinoma, bus ir „tikras“ vardų medis.

„L.B.“: Bene svarbiausias bajorų ainiams klausimas: kokiu dokumentu įrodoma autentiška (paveldimoji) bajorystė? Ir truputį žinių apie giminės, šeimos herbus.

R.B.: Bajorystės kilmė, paveldėjimas įrodomas Liudijimu (Aktu), išduotu „pagal Jo Imperatoriškosios Didenybės gautą leidimą iš Heraldikos Departamento Vyriausiojo Senato“ ir patvirtintu antspaudu su parašais. Šiuose Liudijimuose būdavo nurodomi vardai, pavardės, gimimo metai. Šių Liudijimų (ar jų kopijų) autentiškumą tvirtins kompetentinga Legitimacijos komisija.

Šeimos (giminės) herbai ateidavo iš anų tolimųjų laikų. Tą patį herbą galėjo turėti kelių skirtingų pavardžių šeimų atstovai. Ir priešingai – du, tris herbus ta pati giminė, tos pačios pavardės.

Labai spalvinguose, įspūdinguose herbuose atsispindėdavo bajoriškų, karališkų šeimų, giminų per amžius susiklostęs gyvenimo būdas, jo ypatumai. Bajorai galėjo būti ir bežemiai, jie savo kilme ypač didžiavosi.

Visų Butautų pavardės bajorų šeimų herbai buvo tik „Beleš“, „Godziemba“ ir „Grifai“.

„L.B.“: Su bajorų ainiu Rimvydu S.K. Butautu apie genealoginius dalykus galima šnekėti valandų valandas, nes jo surinktos žinios tik iš abiejų jo tėvų pusės siekia net po 10-12 kartų. Tad atsisveikindami palinkėkime jam sėkmės šioje įdomioje ir reikalingoje veikloje.

S. JEGELEVIČIUS

TRIJŲ VEIKSMŲ TRAGEDIJA

Taip jau susiklostė, kad Lietuvos ir jos žmonių likimai dažnai priklausė nuo įvykių Rusijos imperijoje.

Rusijos imperija buvo luominė valstybė, kurioje viešpataujantis luomas buvo bajorija. Bajorija – valstybei, valstybė – bajorijai, t.y. visose luominėse monarchijose bajorija saugojo ir stiprino savo valstybę, o valstybė visokeriopa stiprino šio viešpataujančio luomo padėtį valstybėje. Bet, šita bendra valstybės požūrio į bajoriją tendencija nebuvo taikoma vadinosioms Rusijos šiaurės vakarų bei pietvakarių gubernijoms, kurių teritorijos prie imperijos buvo prijungtos pačioje XVIII a. pabaigoje. Su šių „tautinių pakraščių“ bajorija buvo elgiama visiškai kitaip negu su prijungtųjų pietinių ar pietrytinių teritorijų nerusų bajorija. Beauganti stačiatikiška Maskvos valstybė savo svarbiausiu konkurentu laikė ne musulmoniškąją Turkiją, ne jos vasalus Krymo totorius, ne Kaukazą ir už jo plytinčią Persiją, bet nuo Baltijos ir Vakarų Europos kraštų atsiskyrusią apskritai katalikišką (ar katalikiškai veikiančią stačiatikius) Dviejų Tautų Respubliką. Kova su katalikybe, su lotyniškąja Vakarų civilizacija ir lėmė Rusijos požūrį į lietuviškųjų gubernijų (Vilniaus, Kauno, Gardino ir Minsko) bajoriją, turinčią senas valstybingumo tradicijas, bajoriją, kurios netgi stačiatikiškoji dalis, vadinusį save rusais, į savo gentainius, išpažįtančius tokį pat tikėjimą Rusijoje, žiūrėjo ne kaip į rusus, bet kaip į maskolius, t.y. Maskvos, svetimos valstybės, gyventojus.

Rusijos imperijos valdžia, likvidavusi lietuvių ir lenkų konfederacinę valstybę – Dviejų Tautų Respubliką, siekė išvengti galimų mėginimų atkurti sugriautą valstybę ir sukliudyti seniems Rusijos kėslams įsitvirtinti prie Baltijos. Svarbiausioji jėga, kuri tuo metu galėjo priešintis Rusijos užmačioms ir organizuoti visų krašto gyventojų jėgas tai kovai, buvo bajorija. Kad visi krašto gyventojų sluoksniai gali pakilti bendrai kovai, parodė 1794 m. antirusiškas sukilimas. Tad bene svarbiausias rusų administracijos uždavinys, įtvirtinant imperijos viešpatavimą, buvo išstumti vietinę bajoriją iš politinio, o vėliau ir iš ūkinio krašto gyvenimo. Lengviausia tai buvo padaryti suskaidant bajoriją. Bajorijos elitą – didikus – siekta prisijaukinti, patraukti į carų pusę ir, dalijant postus, ordinus, paversti elitiniais imperijos valdininkais, dažniausiai turinčiais geras tarnybas už savo gubernijos ribų. Panašiai per XVIII a. buvo prijaukinti Estlandijos ir Liflandijos, paskui ir Kuršo baronai. Iš čia kilusių giminių atstovų pavardės papuošė Rusijos karybos, jūreivystės, administracijos elito sąrašus. Vidutiniąją ir dar gana įtakingą (ypač provincijoje) bajoriją rusų valdininkai siekė neutralizuoti. Smulkiąją bajoriją turėjo būti sunaikinta, atplėšta nuo savo kamieno ir šaknų – ir kaip galima greičiau.

Apskritai Rusijos administraciją tose naujose lietuviškose gubernijose stebino, kad kaimuose gyvena daugybė smulkių

bajorų, turinčių po kelis valakus ar dar mažiau žemės, bet neturinčių jiems priklausančių valstiečių. Tokie bajorai žemei dirbti samdė šeimyną arba dirbo patys. Daugelis jų savo parapijoje ar net pavieta buvo žinomi kaip bajorai, bet tam įrodyti neturėjo dokumentų. Nemažai buvo bajorų, apskritai neturinčių savo ūkio ir tarnaujančių įvairiais pareigūnais vidutinios ar stambiosios bajorijos dvaruose. Smulkiųjų bei bežemių bajorų kiekviename pavieta buvo po keletą tūkstančių. Kai kurių tokių bajorų sodybos bei butis mažai kuo skyrėsi ar iš viso nesiskyrė nuo stambių ar vidutinių ūkininkų. Lietuvos bajoriją naikinti pradėta būtent nuo šių bajorų.

Vos prijungus Lietuvą prie Rusijos, imta tikrinti ir valyti bajorų luomą. Pareikalauta pateikti bajorystės įrodymus. Daugelis Lietuvos smulkių bajorų tokių dokumentų jau nebeturėjo, nes dokumentai buvo sunykę. Pavietuose buvusių žemės teismų aktų knygos taip pat buvo gerokai praretintos laiko ir gaisrų. Tad ir surasti tuos įrodymus buvo sunku. Be to, tai nemažai kainavo. Stiprėjant Rusijos administracijai šiose naujai prijungtose teritorijose, spaudimas bajorijai didėjo. Ypač tai pastebima po nepavykusios Napoleono 1812 metų žygio į Rusiją, nes nemažai Lietuvos bajorų, turėdami vilčių valstybę atkurti, buvo šliejęsi prie Napoleono ir dalyvavę prancūzų žygyje į Rusiją.

Rusijos valdymo pradžioje neįrodžiusius savo bajorystės bajorus netgi ketinta išstremti į neseniai prie Rusijos prijungtą Krymą bei šiaurinius Juodosios jūros pakraščius. Prievartinė naujų teritorijų kolonizacija, trėmiant kuo nors neįtinkančius ar rusams pavojingus žmones, Rusijai buvo įprastas dalykas. Taip Maskvos valdovai elgėsi nuo XV a. vidurio, kai Maskvos valstybė stiprėjo ir intensyviai plėtė savo teritoriją. Žmonių arba ir išties tautų ar jų dalių prievartinis kilnojimas, trėmimas, maišymas keletą šimtmečių (iki pat XX a. antrosios pusės) buvo Rusijos imperinės vidaus politikos dalis. Iš pradžių ir Lietuvos smulkiąją bajoriją norėta panaudoti kaip kolonizacinę žaliavą, sukiršinti ją su vietiniais gyventojais totoriais ir tą įtampą panaudoti imperijai stiprinti. Paskui Rusijos administracija šitos užmačios išskeldinti dalį Lietuvos bajorų atsisakė.

Vis dėlto XVIII a. pabaigoje – XIX a. pradžioje tūkstančių Lietuvos smulkiųjų bajorų teisės buvo suvaržytos. Vėliau iš viso jiems nebuvo pripažįstama bajorystė. Tai buvo bajorai, neturėję valstiečių ar apskritai bežemiai. Daugelis šių žmonių buvo atiduoti kaimyniniams stambesniems bajorams kaip činšininkai, gyvenusieji valstybinių dvarų teritorijose taip pat tapo činšininkais ar buvo užrašyti kaip laisvieji žemdirbiai. Tokie išbajorinti žmonės bent jau nebuvo verčiami eiti lažą. Patekusieji į laisvuosius žemdirbius vėliau dažniausiai buvo perrašyti valstybiniais valstiečiais. Tai buvo Lietuvos bajorijos tragedijos pirmasis aktas.

Tik kolonizuodama ir apribodama vietinių bajorų teises, mažindama jų skaičių Rusija galėjo tikėtis pakeisti bajorijos, t.y. žemvaldžių luomo, tautinę ir konfesinę struktūrą, nes pasirodė, kad katalikišką, polonizacijos gerokai paveiktą (daugeliui bajorų kalbinė polonizacija jau buvo perėjusi į dvasinę polonizaciją) Lietuvos bajoriją šiaip visiškai patraukti į Maskvos pusę buvo neįmanoma. Rusijos valdžia nepasitikėjo vietinės bajorijos lojalumu. Valstybinių bei konfiskuotų dvarų dalijimas pasižymėjusiems rusų karininkams bei valdininkams iš karto po prijungimo, taip pat numalšinus sukilimus labiau nepakeitė Lietuvos žemvaldžių tautinės ir konfesinės struktūros, nors Lietuvoje įsikūrė nemažai Rusijos bajorų.

Pačioje Rusijoje daugybės bajorų nuskurdimas, tiesiog deklasavimasis XIX a. antrame ketvirtyje buvo tapęs valstybės vidaus politikos problema. Ir ten imtasi stiprinti stambiosios bajorijos įtaką, pajungti jai vidutiniuosius ir smulkiuosius bajorus. 1831 m. buvo išleistas caro manifestas bajorų luomui išvalyti ir sustiprinti. Buvo suvaržytos Rusijos smulkiųjų bajorų teisės. O Lietuvoje rusų administracija ėmė stengtis visiškai išbajorinti smulkiuosius, neturinčius reikiamų dokumentų bajorus. Įsidėmėtina, kad bajorų luomo valymo kampanijos pradžia Lietuvoje sutapo su valdžios represijomis numalšinus 1830-1831 m. sukilimą. Lietuvoje šiame sukilime dalyvavo ar jį aktyviai rėmė beveik pusė bajorų. Pasikartoję 1794 m. sukilimo situacija. Tik po šios nepavykusios aristokratinės revoliucijos represijos buvo kur kas žiauresnės. Pirmiausia buvo susidorota su dalimi Lietuvos bajorų elito. Stambiosios ir vidutiniosios bajorijos dvarams buvo uždėta kontribucija. Beveik 9 tūkstančiai sukilėlių ar aktyvių jų rėmėjų buvo atiduoti karo lauko teismams. Dauguma jų buvo bajorai. Išsamių duomenų apie teistuosius nėra. Iš pradžių per 24 val. būdavo teisiamas ir sušaudomas kiekvienas, sugautas su ginklu ar įtariamasis bendradarbiavęs su sukilėliais. Mirties bausmės buvo vykdomos viešai. Vėliau miršinti buvo baudžiami tik organizatoriai ir vadovai. Visi jie buvo bajorai ir toli gražu ne smulkūs, bet žinomi apylinkėje žmonės. Smulkiųjų bajorų sukilime dalyvavo tiek daug, kad ir teismų jiems rengti nebespėta. Įsakyta sugautus su ginklu smulkiuosius bajorus ir laisvuosius žmones nuplakti ir kas dešimtą ištremti į Sibirą arba kalnų darbus. Kiti devyni, įeigu buvo tinkami karo tarnybai, būdavo siunčiami į atskirą Kaukazo korpusą, kurio pajėgos kovojo su Kaukazo kalniečiais, besipriešinančiais pavergimui. Nebajorai dažniausiai buvo siunčiami į Sibiro linijinius batalionus. Vilniaus gubernijoje buvo konfiskuoti 149 dvarai. Lietuvoje išnyko išsisos buvusių didikų giminės – atsidūrė Sibire ar emigravo.

Tai buvo Lietuvos bajorijos tragedijos antrasis veiksmas. Tik tuo bajorijos naikinimas dar nesibaigė. Rusų administracija, keršydama už dalyvavimą sukilime bei puoselėdama Lietuvos kolonizacijos planus, buvo sumaniusi ištremti iš Lietuvos visus smulkiuosius bajorus su šeimomis į Šiaurės Kaukazą, ten juos apgyvendinti ir panaudoti kovai su besipriešinančiais Rusijai čečėnais ir kitais kalniečiais. Į ištremtųjų vietą turėjo būti atvežta rusų. Šią šėtonišką planą įgyvendinti pasirodė būsią gana sunku ir brangu. Tad smulkiesiems Lietuvos bajorams tremtis buvo atidėta antrą kartą.

Vietoje tremties Lietuvoje imtasi intensyviau valyti bajorų luomą. Prasidėjo didžiosios socialinės (ne tik politinės!) Lietuvos bajorijos tragedijos laikotarpis. Kitados savoje valstybėje susiformavusios bajorijos „valymas“ ir „gryninimas“, atliekamas svetimų valdininkų, buvo tikra bajorijos tragedija. Rusijos represijos visus Lietuvos bajorijos sluoksnius dar labiau pastūmėjo į dvasinę polonizaciją. Ypač sunkią dramą tuomet išgyveno smulkieji bajorai, nes represijos baigėsi daugeliu smulkiųjų Lietuvos bajorų išbajorinimu, įrašymu į įvairius prievolininkų sluoksnius. Tai buvo didžiulis bajorijos pažeminimas. Jiems ir jų palikuonims buvo padaryta didžiulė politinė, moralinė ir materialinė skriauda.

1833-1860 m. iš bajorų luomo buvo išbraukta ir įrašyta į vienkiemininkus ar asmeninius garbės piliečius daugybė smulkiųjų bajorų: Vilniaus gubernijoje – 25692, Kauno – 17032 (Kauno gubernija iš Vilniaus gubernijos vakarinės dalies buvo sukurta tik 1843 m.). Kai 1840-1847 m. Lietuvoje vyko grafo Pavelo Kiselio valstybinių valstiečių reforma, tai tų išbajorintųjų ir gavusiųjų asmeninio garbės piliečio vardą vaikai buvo įrašyti į valstybinius valstiečius. Tuomet į juos pateko ir nemažai Vilniaus gubernijos vienkiemininkų. Vis dėlto Lietuvoje po visų bajorų luomo valymų liko daug žmonių, neturėjusių dvarų ir apskritai žemės, bet įrodžiusių bajorystę. Tokių tarnavo privačiai įvairiais pareigūnais dvaruose ar buvo valstybinėje tarnyboje 36372 žmonės Vilniaus gubernijoje (1863 m.) ir 34192 – Kauno gubernijoje (1855 m.).

Represijos numalšinus 1963 m. sukilimą labai pakito tiek stambiosios, tiek vidutiniosios bajorijos ūkinį pajėgumą. Buvo konfiskuota nemažai dvarų, uždėtos kontribucijos ir pelno rinkliavos, apribota natūrali dvarų žemėvaldos kaita. Vietinės kilmės bajorams katalikams uždrausta Lietuvoje pirkti žemės, t.y. iš esmės panaikinta žemės rinka. Jiems uždrausta ir turimas savo žemes dovanoti ar šiaip testamentu užrašyti kam nors kitam, o ne tiesioginiams paveldėtojams. Lietuvos bajorai katalikai žemės galėjo įsigyti tik paveldėdami ją. Po sukilimo buvo pakeistos 1861 m. ponų valstiečių reformos sąlygos ne bajorų naudai: iš baudžiavos išeinantiems valstiečiams padidinti išperkamos žemės sklypai, sumažinta išpirka, o ir išperkamaisiais mokesčiais buvęs žemės savininkas kelerius metus negalėjo laisvai disponuoti. Visa tai nualino bajorijos dvarus. Daugelis vidutinių bajorų visiškai nukurdo ir daugiau nebeatsigavo. Tai trečias bajorijos tragedijos veiksmas.

Išlikusios lietuviškosios bajorijos drama tapo dar skaudesnė, kai gerokai polonizuotą bajoriją atstūmė prasidėjęs tautinis lietuvių atgimimas. Daugelį dešimtmečių lietuvių sąmonėje (iš pradžių tautiniais, o paskui – klasiniais sumetimais) buvo kuriamas absoliučiai neigiamas Lietuvos dvarelis įvaizdis. Žvilgsnis į Lietuvą nuo dvarelis priebučio buvo priešpriešinamas žvilgsniui iš po šiaudinės ūkininko pastogės. Bet daugelio dvarelių stogai tuo metu taip pat buvo šiaudiniai...

Aplinkybės taip susiklostė, kad per tautinį atgimimą XIX a. pabaigoje mes visiškai netekome bajorijos. Ji liko nuošalėje, įeigu neatsidūrė priešingoje pusėje. Buvo suardyta natūrali to meto visuomenės struktūra.

1922 m. žemės reforma Lietuvoje jau tik užbaigė tai, kas buvo padaryta anksčiau. Absoliuti parceliuojamų dvarų dauguma buvo apleisti, sunykę, ir senieji savininkai vargu ar būtų atkūrę jų ūkį. Bet šioji reforma buvo svarbi Lietuvos nepriklausomybei. Per nepriklausomybės kovas daugybė Lietuvos bajorų, neretai dar neblogai mokėjusių lietuviškai, atsidūrė Lenkijos karinėse formuotėse. O bajorijos intelektualiosios pajėgos Lietuvai būtų labai pravertusios.

Baigiamasis Lietuvos bajorijos tragedijos aktas prasidėjo 1940 m. vasarą, Lietuvai vėl netekus nepriklausomybės. Šį kartą pagal Rytų kaimyno modelį Lietuvos bajorija buvo naikinama pačių Lietuvos gyventojų rankomis. Buvo nusavinti dvarai, apskritai nacionalizuota visa žemė. Nevienodai buvo elgiamasi su žmonėmis, po 1919 m. nusipirkusiais dvarus, ir su vadinamaisiais feodalinės kilmės dvarininkais, t.y. bajorais. Buvo nusavinta visa pastarųjų žemė, nepaliekant nei daržo, o neretai ir kampo sodyboje. Tokių dvarų dvarelių Lietuvoje tuomet buvo priskaičiuota 638 (nemažai nedidelių dvarelių į šitą skaičių dėl reformos skubotumo ir valdininkų neapsižiūrėjimo nepateko). Žmonėms, nusipirkusiems dvarus, vadinamiesiems kapitalistiniams dvarininkams, bei stambiems ūkininkams buvo paliekama 30 ha nenusavinamos žemės norma. Vadinas, tuomet buvo užsimota visiškai sunaikinti Lietuvos bajoriją. Matyt, bolševikai puikiai suvokė galimą bajorijos vaidmenį vi-

suomenėje. Taip Rusijos carų pradėtą Lietuvos bajorijos naikinimą energingai tęsė patys lietuviai ir užbaigė sovietinė sistema.

Bajorijos naikinimo smagralis sukosi vis sparčiau. 1940 m. rugsėjo mėnesį Antanas Sniečkus raštu kreipėsi į Maskvą, siūlydamas nedelsiant ištremti iš ūkių išvarytus Lietuvos bajorus. Tąkart teigiamo Maskvos atsakymo nesulaukta. Kol kas Lietuvoje viena po kitos vyko tik areštų bangos. NKVD trėmimams dar tik ruošėsi. Kai 1941 m. birželio 14 d. prasidėjo pirmas sovietinis masinis Lietuvos gyventojų trėmimas, į tremtinių vagonus pateko ir dauguma Lietuvos bajorų šeimų, kurias A.Sniečkus siūlė ištremti dar rudenį.

Vokiečių okupacijos metais iš savo sodybų, į kurias buvo grįžę karo pradžioje, antrą kartą buvo išvaryti tie Lietuvos bajorai, kuriems pavyko išvengti Sibiro tremties.

Pirmaisiais pokario metais kitados dvarus valdę Lietuvos bajorijos likučiai, vengdami sovietinės sistemos persekiojimų, galutinai užsirašė lenkais ir persikėlė gyventi į Lenkiją, kur režimas buvo daug švelnesnis. Daugelis bajorų, paleistų iš Sibiro tremties, taip pat išvažiavo į Lenkiją, net neužsukdami į Lietuvą. Taip per 150 metų Lietuva neteko didžiulės dalies savo bajorijos.

Mūsų šakos, mūsų šaknys

Senovės išminčiai bylojo, kad žmogus, nežinantis istorijos, yra vaikas. Deja, daugelis mūsų amžininkų nežino ne tik savo krašto, bet ir savo giminės istorijos. Retas galėjo atvirai kalbėti apie savo šeimos praeitį, juo labiau jei kilęs iš senos ir garbingos Lietuvos bajorų giminės.

Pastaraisiais metais padėtis pasikeitė. Daugeliui iškilo klausimas: kas gi buvo mano protėviai? Su tokiu klausimu prieš 3-4 metus į archyvą atėjo pirmieji lankytojai, kai kurie jau mėginę atkurti šeimos istoriją pagal prisiminimus.

Visuomenės supratimas apie archyvą, deja, labai menkas. Lietuvos valstybės istorijos archyvas – tai didžiausia dokumentų saugykla Lietuvoje, kur saugomi visi per karus ir gaisrus išlikę istorinės ir etnografinės Lietuvos istorijos dokumentai nuo XIV a. iki 1918 m. (kai kurie giminių ir religinių įstaigų dokumentai – iki 1940 m.). Archyve saugoma daugiau kaip 1,5 milijono bylų. Jas sustačius į vieną eilę, eilės galo reikėtų ieškoti prie Trakų. Visos bylos yra suskirstytos į fondus, t.y. įvairiais istorijos periodais veikusių įstaigų bei organizacijų ir gyvenusių asmenų bei giminių dokumentų rinkinius. Deja, kompiuterių su visais duomenimis archyve nėra. Duomenų ieškoma kaip ir XIX a. – lapas po lapo... Todėl prieš pradėdant paiešką, būtina bent šiek tiek susipažinti su istoriniu laikotarpiu, įstaigų istorija.

Pagrindiniai fondai, kuriuose galima ieškoti šeimų bajorystę įrodančių dokumentų, yra „Vilniaus gubernijos bajorų deputatų susirinkimas“, „Kauno gubernijos bajorų deputatų susirinkimas“ ir „Augustavo gubernijos bajorvedis“, iš viso daugiau kaip 50 tūkstančių bylų, kurias savo ir Jūsų, ponai bajorai, laimei archyvo darbuotojai laiku spėjo paruošti naudoti, t.y. sudarė vardines rodykles, be kurių paieška būtų beveik neįmanoma.

Gubernijų bajorų deputatų susirinkimai – tai įstaigos, sukurtos Lietuvoje pagal kitų Rusijos imperijos gubernijų pavyzdį, prijungus Lietuvą prie Rusijos imperijos po Žečpospolitos padalijimo. Buvusieji Lietuvos ir Lenkijos bajorai, norėdami, kad jų teisės būtų prilygintos Rusijos aukštuomenės teisėms, privalėjo surinkti ir pateikti savo šeimos kilmės dokumentus. Pirmiausia, apskričių bajorvedžių teikimu, gubernijų bajorų deputatų susirinkimui, o tada jau į Sankt-Peterburgą, kur posėdžiavo Vyriausioji heraldinė komisija (ir šiandien Rusijos valstybiniame istorijos archyve Sankt-Peterburge yra mižiniški heraldikos fondai!). Taip susidarė atskirų šeimų ir giminių bylos, kurių giminės istorijos dokumentai siekia XVI a., t.y. tiek, kiek sugebėjo atsiminti ir dokumentais įrodyti XIX a. gyvenę giminės tęsėjai. Deja, ne visų šeimų bylos išliko, o kaip rodo nuodugnesni tyrimai, ne visos šeimos surinko reikiamus dokumentus. Visų pirma todėl, kad nemažai dokumentų sudegė per dvarų gaisrus ar pasimetė, taip pat ne visi Lietuvos bajorai buvo taip turtingi, kad galėtų surinkti ar naujai sudaryti dokumentus, nes vien prašymas, surašytas ant herbino popieriaus, kainavo 50 sidabrinių kapeikų. Tai buvo nemažai pinigai, o dažnam garbė buvo vienintelis turtas... Ir tuo

stengėsi pasinaudoti caro valdžia – sumažinti Šiaurės Vakarų krašto bajorų skaičių.

Vyriausioji heraldinė komisija, tvirtindama šeimų bajorystės dokumentus pagal 1785 m. Jekaterinos II patvirtintus nuostatus, skirstė bajorus į atskiras grupes, t.y. įrašė į vadina-mąsias 6-ias knygas:

į I knygą – bajorus, kurių bajorystės įrodymo dokumentai nesiekė 100 metų, skaičiuojant nuo 1785 m.;

į II knygą – kurie bajoro titulą gavo kartu su aukštesniojo karininko laipsniu už karinę tarnybą;

į III knygą – kurie bajoro titulą gavo už civilinę tarnybą ar apdovanojus atitinkamo laipsnio ordinu;

į IV knygą – iš užsienio valstybių kilusius bajorus;

į V knygą – turėjusius titulą bajorus (grafus, kunigaikščius ir kt.);

į VI knygą – kurių bajorystės įrodymo dokumentai siekė daugiau nei 100 metų (ankstesnius nei 1685 metus), taip pat gimines, kilusias iš totorių kunigaikščių, kad būtų atskirtos nuo kitų kunigaikščių (Riuriko, Gedimino ir kt. palikuonių).

Pasitaiko atvejų, kad bajorai „migravo“ iš vienos knygos į kitą, t.y. įrašytieji į I knygą vėliau įrodė senesnę savo giminės kilmę ir būdavo perkeltami į VI knygą. Beje, į bajorų knygas buvo įrašomi tik vyrai, todėl pilnas šeimų genealogijas labai padeda atkurti įrašai įvairių bažnyčių ir religinių bendruomenių krikšto, santuokos ir mirties metrikų knygose. Kadangi civilinės registracijos nebuvo, į jas buvo įrašomi visi žmonės. Kiekviename įrašė būtinai nurodoma socialinė ir luominė priklausomybė. XIX a., renkant dokumentus šeimos bajorystei įrodyti, pirmiausia reikėdavo pristatyti išrašus iš bažnyčių metrikų knygų. Daugumos Lietuvos bažnyčių metrikų knygų saugomos Istorijos archyve, tačiau dar ir šiandien dalis senųjų metrikų knygų guli bažnyčių palėpėse. Kaip tik jų ir trūksta archyvui pilniems rinkiniams sudaryti.

Darbą sunkina ir tai, kad yra žinoma po kelias bajorų šeimas vienodomis pavardėmis ir net gyvenusias netoli viena nuo kitos, tačiau nesusijusias giminystės ryšiais ir turėjusias skirtingus herbus. Istorija žino atvejų, kai bendrapavardžiai dėl įvairių priežasčių stengėsi prisijungti prie garsios bajorų šeimos. Deja, ne visai giminei galėjo būti suteiktas bajorų titulas ir patvirtintas herbas. Tai būdinga šeimoms, bajorystę gavusioms XIX a. už tarnybą.

Ne visi bajorai, kaip daugelis dabar mano, turėjo savo dvarus ir per amžius gyveno paveldėtose tėvonijose. Nemažai kadaise garsių ir turtingų giminių palikuonių nusigyveno, ar po sukilimų dvarai buvo sekvestruoti. Todėl jie keleriems metams nuomodavo dvarus ir nuolat kraustydavosi iš vieno dvaro į kitą. Tokių „klajoklių“ giminių dokumentų ieškoti ypač sunku, nes dėl nestabilios finansinės būklės jos arba visai nesitvarkė dokumentų, arba juos paprasčiausiai pametė.

Papildyti šeimų genealogijas galima dokumentais iš įvairiausių fondų. Paieškai ribų nėra. Tik, deja, dažnai dokumentų fizinė būklė bloga – tekstai išblukę (dar labiau blunka kopijuojant).

riausių fondų. Paieškai ribų nėra. Tik, deja, dažnai dokumentų fizinė būklė bloga – tekstai išblukę (dar labiau blunka kopijuojant), herbai išplėšti, o metrikų knygos, taip intensyviai naudojamos, baigia suplyšti.

Lietuvos valstybės istorijos archyvo darbuotojai geranoriškai padeda susirasti reikiamus dokumentus, o jeigu jų nėra mūsų archyve, pataria, kur kreiptis. Jeigu ir tada nepavyktų įrodyti savo bajoriškos kilmės, nenusiminkite. Valstiečių luomas davė Lietuvai ne mažiau garsių ir garbingų vyrų bei moterų.

Neringa Češkevičiūtė,
Lietuvos valstybės istorijos
archyvo skyriaus vedėja

Legitimacijų tarybos pranešimas

Jeigu Jūs norite tapti tikraisiais Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos nariais, turite: parašyti prašymą savo Krašto bajorų vadui ar Legitimacijų komisijai; pateikti savo šeimos ir giminės aprašymą, genealoginę lentelę, herbo pavyzdį ir aprašymą; luominių institucijų patvirtintus kilmės dokumentus (originalus ar kopijas); asmenų krikšto, santuokos bei mirties įrašų kopijas ar archyvo pažymėjimus, patvirtinančius giminystės ryšį.

Jeigu neišsaugojote šių dokumentų originalų, patariame kreiptis į archyvus:

Lietuvos valstybės istorijos archyvą, Gerosios Vilties 10, Vilnius.

Rusijos valstybinį istorijos archyvą, Krasnogo Flota 4, 190000, Sankt-Peterburgas.

Rusijos centrinį valstybinį senųjų aktų archyvą, Pirogovskaja 17, 119817, Maskva.

Baltarusijos valstybinį istorijos archyvą, Kozlova 26, 220038, Minskas.

Baltarusijos valstybinį istorijos archyvą, Lenino a. 2, 230023, Gardinas.

Legitimacijų taryba

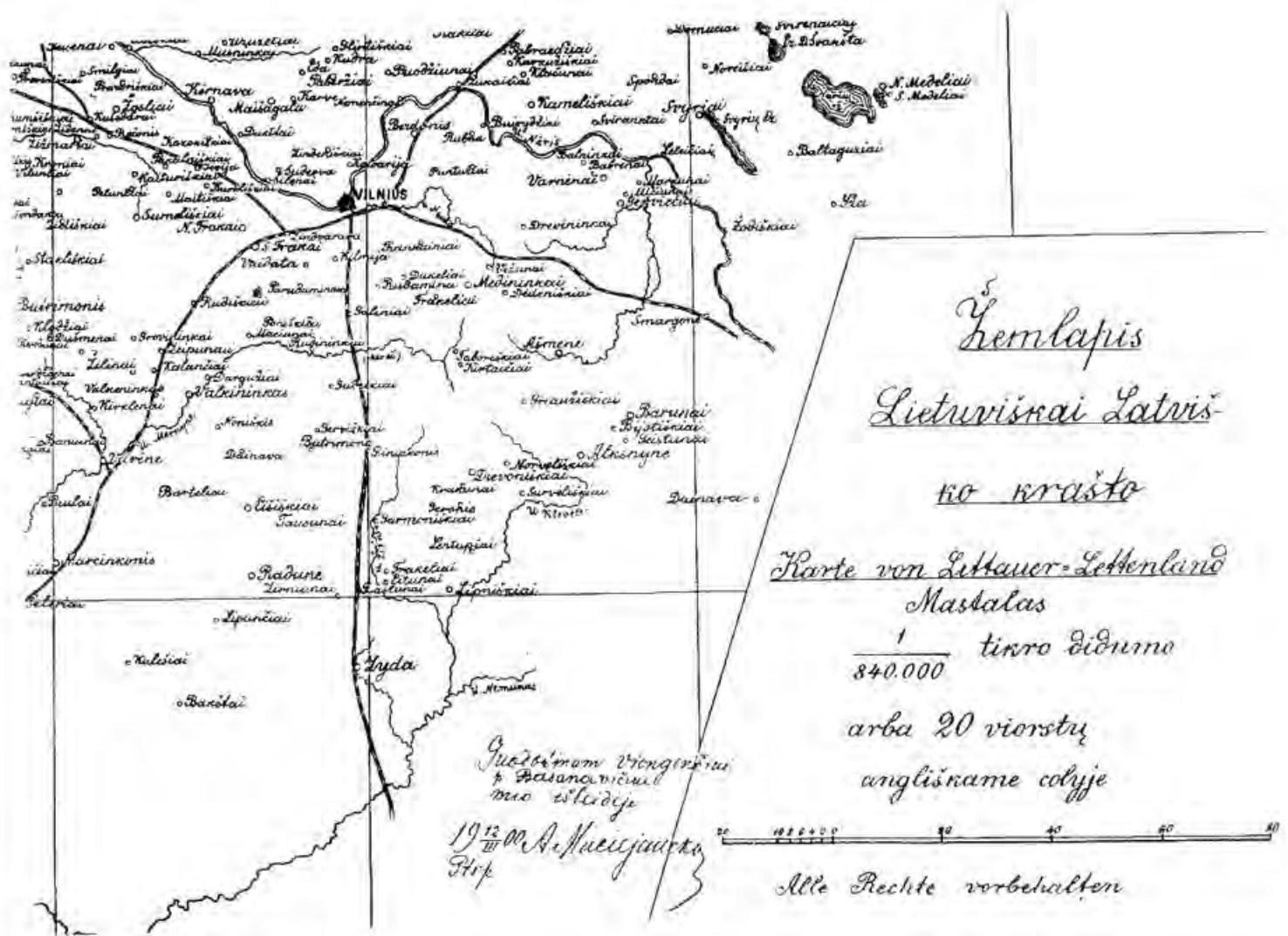
Parduodu medalį „За покорение Чечни и Дагестана“. Medalis įsteigtas 1860 metais Rusijos imperatoriaus Aleksandro II. Tokių medalių buvo išdalinta 147 tūkst. Man atrodo, kad į Lietuvą jų patekė tik keli.

Skambinti
tel. (8-22) 613 686.

Daiva Narbutienė

LEMTINGASIS ANTANO MACIJAUŠKO ŽEMĖLAPIS

Gegužės 7-ąją minėdami Spaudos atgavimo, kalbos ir knygos dieną, prisimename tuos žmones, kurie aukojo save svarbiai misijai – lietuviškam raštui, nacionalinei kultūrai puoselėti ir išsaugoti. Vienas iš tokių žmonių buvo Antanas Macijauskas (1874 03 18(30) – 1950 03 28). Jis gimė Pasvaliečių kaime, Pabiržės valsčiuje, Panevėžio apskrityje. 1891 m. būsimasis kultūrininkas baigė Panevėžio realinę mokyklą, o 1899 m. – Peterburgo technologijos institutą. Dirbdamas technologijos inžinieriumi geležinkelyje, mechaninėse dirbtuvėse ir statybose, A. Macijauskas labai aktyviai reiškėsi lietuvių kultūrinėje veikloje. Jis buvo vienas iš Lietuvių muzikos ir dainos draugijos „Kanklės“ steigėjų, o 1912 m. tapo Lietuvių mokslo draugijos Vilniuje nariu.

Po studijų Peterburge apsigyvenęs Rygoje, 1902 m. A. Macijauskas įsitraukė į Lietuvių pašalpos draugijos veiklą, o 1904 m. lapkričio mėn. įsteigė lietuviškų leidinių knygyną. Pasirašinėdamas įvairiausiais slapyvardžiais – A. A., A. Adata, A.

Agaras, Aguonaitis, A. Geležninkas, Pagaikštis ir kitais, – kūrė ir leido populiarias knygeles. Nuostabą kelia A. Macijausko interesus įvairovė: jis rašė geografijos, istorijos, sveikatos klausimais, mokė tautiečius laiško rašymo etikos, rinko tautiškas dainas, rašė prozos kūrinėlius, vertė užsienio autorių kūrinius. A. Macijausko knygelės buvo spausdinamos ne tik jo knygynuose Rygoje ir Kaune, bet ir Tilžėje, Oto Mauderodės spaustuviėje, bei kitur paties autoriaus kitų rėmėjų lėšomis.

A. Macijausko asmenybė Lietuvos spaudos istorijoje ypač įdomi dėl garsaus bylinėjimosi su caro valdininkais, pramušusio, pasak V. Biržiškos, „juridinę sieną, kuria buvo aptverta lietuvių spauda“, ir paruošusio „dirvą vėliau spaudai grąžinti“. Tas bylinėjimasis susijęs su pirmojo originalaus lietuviško žemėlapiu, kurio sumanytojas ir sudarytojas buvo A. Macijauskas, pasirodymu. „Žemlapis lietuviškai latviško krašto. Karte von Littauer – Lettenland“ išėjo 1900 m. vasario mėn. Peterburge, A. Iljino kartografijos įmonėje. Šio litografinio žemėla-

pio vietovardžiai ir legenda buvo išspausdinti lietuvių kalba lotyniškų šriftu. Kaip vėliau žurnale „Mūsų senovė“ (1921. – T. I, kn. I, p. 83-88) prisimins pats sudarytojas, „vargais negalais pasisekė inž. A. Maciejauskui praslysti per cenzūros kilpas ir atspausdinti Lietuvos žemėlapi lotynų raidėmis Peterburge Iljino litografijoje“. Bet praėjus aštuoniems mėnesiams Vyriausioji spaudos reikalų valdyba susigriebė ir dar nespėtą išplatinti tiražą konfiskavo. 1901 m. gegužės mėn. A. Macijauskas padavė Senatui ieškinį, kuriame pareikalavo, kad iš Vilniaus generalgubernatoriaus, Vyriausiosios spaudos reikalų valdybos viršininko, kunigaikščio M. Šachovskio būtų išreikalauta 1200 rublių suma nuostoliams padengti. 1902 m. pabaigoje Senatas pripažino neteisėtai aplinkraščius, draudžiančius lotynų raides, ir patenkino A. Macijausko reikalavimą. Tačiau M. Šachovskis įteikė apeliaciją Visuotiniam kasacinių ir pirmojo departamento susirinkimui... Trejus metus trukęs bylinėjimasis baigėsi A. Macijausko pergale. „Taip Rusijos Senatas tarė paskutinį žodį mūsų spaudos reikalu 1904 m. gegužės 10 d., gi 2 savaitėm anksčiau (24 balandžio) caras suteikė mums „malonę“ ir leido lietuvių spaudai prisikelti iš grabo“, – šitaip baigė savo pasakojimą „Mūsų senovėje“ A. Macijauskas.

„Žemlapis lietuviškai latviško krašto“ buvo iškart pastebėtas lietuviškos tų metų spaudos. Štai jau ketvirtajame Bitėnuose pas M. Jankų leidžiamo mėnesinio laikraščio „Saulėteka“ 1900 m. numeryje duota išsami žinutė, pavadinta „Lietuviszkas žemlapis“. Tų pačių metų balandžio 6 d. Čikagoje ėjęs savaitraštis „Lietuva“ taip pat gana išsamiai supažindino skaitytojus su A. Macijausko žemėlapiu. Tilžėje leidžiamas mėnesinis laikraštis „Varpas“ septintajame 1900 m. numeryje išspausdino Prano Ašakaičio (P. Mašioto) recenziją, kurioje, be kritinių pastabų, pareikšta nuoširdi padėka už atliktą darbą ir paraginta toliau tęsti kartografinius tyrinėjimus. Tame pačiame „Varpo“ numeryje, skyrelyje „Apgarsinimai“, rasime ir reklaminį skelbimą, siūliusį už 1 rublį įsigyti „Žemlapį Lietuvos ir Latvijos“.

Daug griežtesnis ir reiklesnis pirmojo lietuviško žemėlapio kritikas buvo nenuilstantis lietuviškų spaudinių vertintojas A. Jakštas. Tilžėje ėjęs „Tėvynės sargas“ 1900 m. Nr. 4/5 išspausdino nemažą jo recenziją, kurioje A. Macijauskas buvo smarkiai baramas už kalbos klaidas, išvardijęs miestelius, kurių „Žemlapio“ sudarytojas nepažymėjo, A. Jakštas peikė ir tuos vietovardžius, kurie, jo galva, turėtų skambėti kitaip. Ver-

tintojo nuomone, vardus privalu rašyti taip, „kaip vietiniai žmonės isztaria“. Šiandien mums toji pastaba priimtina tikrai iš dalies, nes laikas parodė, jog nemažai A. Macijausko užrašytų vietovardžių nūnai vartojami visuotinai: turime ir Joniškėlį, ir Pandėlį, ir Salantus, kurių šiuo pavidalu neteikė griežtasis A. Jakštas, tačiau kuriuos taip rašė A. Macijauskas.

Išleistas dviejų tūkstančių egzempliorių tiražu, „Žemlapis lietuviškai latviško krašto“ šiandien yra bibliografinė retenybė. Per aštuonis mėnesius nuo jo išspausdinimo iki konfiskavimo po Lietuvą, Latviją, Rusiją ir kitus kaimyninius kraštus spėjo pasklisti 815 jo egzempliorių. Kiti 1185 konfiskuoti egzemplioriai veikiausiai buvo sunaikinti. Lietuvos Knygų rūmų sudarytoje bibliografinėje rodyklėje randame užfiksuotas tikrai tris bibliotekas, kuriose šiandien saugoma kalbamojo žemėlapio egzempliorių: tai Sankt-Peterburgo universiteto, Tartu universiteto ir Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos.

Pastarojoje saugomi net du A. Macijausko „Žemlapiai“. Vienas iš jų mums ypač įdomus, nes jame yra autoriaus autografas ir dedikacija: „Guodotinam viengenciui p. J. Basanavičiui nuo išleidėjo. A. Maciejauskas. 1900 12/III Ptp.“ Kaip rodo data, autorius savo kūrinių J. Basanavičiui užrašė praėjus vos mėnesiui nuo „Žemlapio“ pasirodymo.

Žemlapis su dedikacija J. Basanavičiui į Lietuvos mokslų akademijos biblioteką veikiausiai pateko iš Lituanistikos instituto, kai naujai įsteigtos bibliotekos žinion perėjo Institutui priklausiusi buvusi Valstybinė Vrublevskių vardo biblioteka. Lituanistikos institutui priklausė ir lietuvių mokslo draugijos biblioteka. Šiai bibliotekai vertingą knygų ir archyvinių dokumentų rinkinį buvo padovanojęs Draugijos steigimo iniciatorius ir ilgametis valdybos pirmininkas J. Basanavičius. Tad visai įtikėtina, kad mūsų kalbamasis žemlapis į Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos kartografijos kolekciją pateko iš Lituanistikos instituto bibliotekos.

1904 m. gegužės 7 d. (pagal senąjį kalendorių – balandžio 24 d.) atgauta teisė į lietuvišką spaudą yra atkaklaus Lietuvos šviesuomenės priešinimosi rusifikavimui, siekio puoselėti lietuvišką dvasią ir žodį rezultatas. Savo nenuilstančia ir drąsia veikla vardan lietuviybės išsaugojimo Antanas Macijauskas nusipelno pačios didžiausios pagarbos ir gražiausių žodžių tų, kurie neužmiršo tėvų ir protėvių aukojimosi bei tragiškų likimų.

Vilniaus krašto bajorų sąjungoje

Nuolat rengiamos diskusijos įvairiais Sąjungos programoje numatytais klausimais. Buvo svarstomi heraldikos ir genealogijos, lietuvių etnografinių žemių ir jų padėties klausimai. Diskusijos gausiai lankomos – susirenka 70-90 dalyvių.

Sudaryta bendradarbiavimo sutartis su Vilniaus karininkų ramovė. Numatoma glaudžiai bendradarbiauti siekiant tautos dvasingumo, patriotiškumo, puoselėjant tautos tradicijas, kultūrą, ginant istorines tiesas ir Lietuvos valstybingumą.

Krašto bajorai dalyvavo organizuojant Mažosios Lietuvos genocido paminėjimo renginį. Spaudoje paskelbtas pareiškimas.

Dalyvauta sukuriant Lietuvos bajorų sąjungos struktūrinį padalinį Ukmergėje.

Surengtas Naujametis balius.

Kartu su Lietuvos atsargos karininkų sąjunga surengta vakaronė, skirta Lietuvos Valstybės atkūrimui (Vasario 16-tosios) paminėti.

Paruošta šeštadieninės bajorų vaikų mokyklėlės programa, kuri pradeda realizuoti.

Vilniaus krašto bajorų sąjungos ir Vilniaus karininkų ramovės bendradarbiavimo sutartis

Lietuvos bajorų karališkoji sąjunga ir Lietuvos karininkija turi tas pačias meilės Tėvynei šaknis ir daug vienodų tradicijų. Gyvoji tautos dvasia ir atgimusi valstybė šiandien ragina mūsų bendradarbiavimą padaryti glaudesnę ir labiau pastebimą visuomenėje.

Jaunoji karta perims savo tėvų, protėvių tradicijas ir idėjas tik tada, jei mes, šiandieninė Lietuvos bajorų ir karininkų karta, dirbsime išvien, jei mūsų siekiai bus kupini kilnaus riteriškumo, jei ne žodžiais, o darbais stiprinsime Lietuvos valstybingumą.

Šių paskatų vedami Vilniaus krašto bajorų sąjunga ir Vilniaus karininkų ramovė sutaria:

Vilniaus karininkų ramovė –

1. Vilniaus krašto bajorų sąjungai duoda savo patalpas visuomeniniams kultūriniais renginiams.

2. Leidžia naudotis patalpomis ir remia bajorų vaikų šeštadieninę mokyklą.

Vilniaus krašto bajorų sąjunga –

1. Savo renginius organizuoja kartu su Lietuvos karininkais patriotine dvasia, puoselėja senas ir ugdo naujas tradicijas.

2. Į savo renginius kviečia karininkus ir jų šeimas.

Vilniaus karininkų ramovė ir Vilniaus krašto bajorų sąjunga pasirinktomis progomis organizuoja bendrus renginius, išvykas, vakarones kituose Lietuvos kraštuose ar kariniuose daliniuose.

– Vilniaus karininkų ramovės

– Tadas Rukus

– Tadas H. NARŠČIUS

– 1995 m. sausio 7 d.

Vilniaus krašto bajorų sąjungos

kankleris

dr. S.EITMINAVIČIUS

Bajoro Aleksandro Chmielevskio 180-ųjų gimimo metinių paminėjimas

Praėjusių metų lapkričio 26 d. 9 pažymint bajoro Aleksandro Chmielevskio 180-ąsias gimimo metines, Vytauto Didžiojo karo muziejuje Kauno krašto bajorai kartu su Karo muziejumi surengė parodą. Kauno gubernijos bajorų vaivada A. Chmielevskis buvo 1831 ir 1863 m. sukilimų dalyvis. 1855 m. A. Chmielevskis Kauno bajorų išrinktas Piliečių rūmų pirmininku. Kartu su kitais bajorais aktyviai prisidėjo prie baudžiosios panaikinimo. Už dalyvavimą 1863 m. sukilime gavo dešimt metų tremties. Sibiro tremtį praleido Verchny Uralске, Tomske, Tombove, kol gavo leidimą apsigyventi Varšuvoje. Vėliau persikėlė į Kauno guberniją. Amžinojo poilsio bajoras Aleksandras Chmielevskis atgulė Vandžio galos bažnyčios šventoriuje.

Parodą padėjo surengti ir pranešimą apie bajorą A. Chmielevskį perskaitė istorikas V. Rakutis. Aktorė A. Mackevičiūtė perskaitė A. Chmielevskio laiškus žmonai iš tremties. Pianistė S. Balionytė skambino F. Šopeno, M. K. Čiurlionio kūrinius, I. Vaidotienė skaitė savo kūrybos eilėraščius. T. Chmieliauskaitė dainavo B. Dvariono, F. Šopeno kūrinius. Filmo „Mūsų atmintis“ režisierius K. Dobkevičius papasakojo apie A. Chmielevskį. L. Sasnauskaitė-Mikelienė pristatė A. Chmielevskio anūkę T. Chmieliauskaitę ir padėjo už renginio organizavimą. Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktorius J. Jurevičius palankiai kalbėjo apie bajoriją ir pasidžiaugė bendradarbiavimu. Vakaronės pabaigoje skambėjo G. Kuprevičiaus muzika.

Artūras Rukus = Daujotis-Zaleskis

Bajorų kovoms dėl Lietuvos Valstybingumo atminti

Kauno krašto bajorai vasario 12 d. surengė minėjimą, skirtą bajorų kovoms dėl Lietuvos valstybingumo atminti. Buvo paminėta viena seniausių lietuvių bajorų giminė – Daugirdai. Tai giminė, kurios atstovai ginklu ir žodžiu nuosekliai kovojo už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę.

Seniausios šiandien žinomos archyvinės žinios apie Daugirdus siekia Vytauto Didžiojo laikų Lietuvą. Jonas, kuriuo ir pradamas giminės genealoginis medis, pasirašydavęs valstybinius aktus (1401 ir 1413 m.), buvo Vytauto Didžiojo dvaro maršalas, vėliau Vytauto paskirtas Podolės Kameneco seniūnu. Mirus Didžiajam kunigaikščiui, lenkų bajorų buvo suimtas ir priverstas iš Podolės išvykti.

Daugirdai aktyviai dalyvavo 1831 ir 1863 m. sukilimuose. JAV gyvenanti profesorė Vanda Daugirdaitė-Sruogienė gimė Kaukaze, kur už „Aušros“ platinimą buvo ištremtas jos tėvas Kazimieras.

Minėjime daug buvo kalbama apie „Gulbės“ herbo bajorą Tada Daugirdą, kurio paminėtos 143-osios gimimo metinės. Tadas Daugirdas – plačių interesų, aktyvi asmenybė. Jį galima apibūdinti kaip dailininką, archeologą, etnografą, muziejininką, visuomenės veikėją. Tado Daugirdo atminimą saugo du jo anūkai – Vanda ir Jurgis. Vanda Daugirdaitė-Barkaus-

kienė gyvena Kaune, o Jurgis Daugirdas buvo likimo nublokštas į Lenkiją. Vilniuje gyvena Tado Daugirdo proanūkis Stasys Daugirdas.

Minėjamą pradėjo LKBS Vado pavaduotoja Laima Sasnauskaitė-Mikalienė. Ji pristatė renginio iniciatorių LKBS Senato narį, Kauno krašto bajorų vado pavaduotoją Algimantą Daugirdą, T. Daugirdo šeimą ir papasakojo apie jo visuomeninę veiklą. Literatūrinę dalį parengė aktorė Undinė Nasvytė, o muzikinę – Jadvyga Gedvilaitė-Šimaitienė. Į renginį buvo atvykęs dr. Jonas Stankus.

Artūras Rukas – Daujotis-Zaleskis

Praeities skraistę praskleidus

Vykstant iš Ukmergės į Kauną 12-ajame kilometre yra nedidelis Antariškių miškelis. Už jo dešinėje kelio pusėje kadaise stovėjo žalių eglių apjuosta, sename sode paskendusio sodyba. Dvi aukštos senos liepos stovėjo šių namų sargboje. Tai Hofmanų sodyba. Už jos baltavo senų tuopų apsupta „kašarka“, o priešingoje plento pusėje galėjai grožėtis tvarkinga Maskoliūnų sodyba. Toliau nuo plento prie miško prisiglaudusi Taraškevičių sodyba, kitoje pusėje brolių Juozo ir Kosto Vasiliauskų namai. Šį ratą užbaigia senais tvirtais pastatais, dideliu sodu besipuikuojantis „amerikono“ Januškevičiaus vadinamasis dvaras. Tai senojo Bernotiškių kaimo vaizdas, kurio vietoje dabar matysite tik plynus laukus ir kelių sodybų likučius.

Seniausiai tame kaime gyveno buvo Hofmanai. Pagal Lietuvos Vilniaus gubernijos bajorų knygas šios giminės pirmtakas Juozapas Vilhelmas Hofmanas atvykęs iš Saksonijos dar Augustui II-ajam viešpataujant. Jis buvo geras Sapiegos draugas ir tarnavo jo pulkuose. Kilęs buvo iš kilmingųjų senovės bajorų Hofmanų giminės (herbas „Topor“), apdovanotos privilegijomis Vokiečių žemėse. Turėdamas bajorišką titulą ir pagarbą, ištikimai tarnavo to laiko Lenkijos karalystei. Jo sūnus irgi buvo kariškis. Mūsų tėtis prosenelis Karolis Ernestas Hofmanas (gimęs 1765 m.) dirbo grafų Kosakovskių dvare girininku. Jis ir jo sūnūs Lietuvoje turėję visas bajoriškas privilegijas, buvo įrašyti į Vilniaus gubernijos bajorų knygas. Už ilgų metų nuopelnus iš grafienės Kosakovskos jis gavo Bernotiškių dvaro dalį, atskirtą nuo pagrindinio Veprių dvaro Ukmergės pavieta. Karolio Ernesto Hofmano sūnūs buvo Karolis ir Rudolfas. Mūsų senelis Antanas yra Karolio sūnus. Senelis turėjo dar du brolius, kurių vienas žuvo 1863 m. sukilimo metu.

Senelis buvo apsiskaitęs žmogus. Turėjo gražų balsą ir mokėjo daugybę dainų. Dainuoti mokė ir savo vaikus. Jų namuose dažni svečiai buvo giminaičiai, studijuojantys Peterburge, Varšuvoje, Vilniuje. 1913 m. senelis staiga mirė. Šeimos vairą į savo rankas perėmė senelė, likusi su septyniais vaikais. Prasidėjus karui vyriausias sūnus buvo pašauktas į caro armiją ir grįžo tik 1919 m., jau į nepriklausomą Lietuvą. Pirmojo pasaulinio karo metu sudegė namai. Močiutė su pauglių pulkelio vėl kūrėsi. Ji savo vaikus skatino laikytis kartu, todėl visi žemę dirbo bendrai. Ten ir mūsų gražiausios vaikys-

tės dienos prabėgo. Smagu buvo vasaras praleisti pas senelę, tetą ir dėdžių mylimiems.

Nebuvo tuose namuose didelių turtų (45 ha žemės), bet čia visada prieglobstį rasdavo pavargėlis, nakvynė – keliauninkas. Mielai į šiuos namus užeidavo ir kaimynai, ir rugiapjūtę visas kaimas užbaigdavo čia.

Tačiau 1949 m. kovo 29 diena šiems namams buvo lemtinga. Šeimos lizdas išdraskytas: dėdės ir tetos išblaškyti po Sibiro platybes. Į Lietuvą grįžo tik dėdės Vytautas ir Karolis, bet ir jiems gimtuose namuose vietos nebuvo. Vienas iš jų, Vytautas, sulaukė nepriklausomos Lietuvos atkūrimo ir, pragyvenęs 91 metus, prieš trejus metus mirė.

Likome mes trys su dideliais moraliniais įpareigojimais savo vaikams ir anūkams. Tik kad užtektų laiko ir sveikatos juos įvykdyti.

Onutė, Antanas ir Jonas-Algimantas Hofmanai
Ukmergė

Kauno sekmadieninis licėjus

Kauno istorijoje nėra itin gausu praeities kultūros institucijų. Tarp gerai išlikusių, traukos lauką tebeturinčių švietimo įstaigų, menančių bajorijos klestėjimo laikus, pažymėtina Kauno jėzuitų gimnazija – senosios jėzuitų kolegijos idėjos perėmėja. Gimnazijos siela, jos direktorius tėvas Gintaras Vitkus, buvo pirmasis mūsų sumanymo steigti licėjų bendramintis.

Licėjus, aplenkęs juridinio statuso barjerus, jau šiandien veikia visuomeniniais pagrindais, praktinėje veikloje remdamasis bažnyčios, muziejų, universitetų materialine baze. Tai mūsų tikrieji mecenatai, jaučiame nuoširdžią padėką šių institucijų vadovams, jų darbuotojams bei kitiems kultūros sferos žmonėms. Mūsų troškimas yra tapti dvasine oaze kiekvienam bajorui ir visiems savo praeitį branginantiesiems jauniems žmonėms, neatsižvelgiant į jų kilmę, savo gyvenimu nusprendusiems įtvirtinti „dvasinio bajoriškumo“ statusą. Asmens individualybės gerbimas, savitarpio pagalba – toks licėjaus credo!

Praėjusių metų spalio 9 d. per šv. Mišias Jėzuitų Pranciškaus Ksavero bažnyčioje tėvai palaimino Kauno sekmadieninio licėjaus veiklos pradžią.

Licėjaus klases stengėmės formuoti pagal vaikų ir jaunuolių prigimtinius gabumus ir interesus. Kompiuterinio mokymo klasė, vadovaujama bajoro Liudviko Tolvaišio, pati gausiausia ir universaliausia. Bajorės Teresė Chmieliauskaitė ir Jadvyga Gedvilaitė-Šimaitienė savo meilę ir talentą skiria ugdyti mergaičių estetinį pasaulio suvokimą, mokyti muzikavimo, dainavimo ir kitų saviraiškos paslapčių, perimant iškilčiausias praeities tradicijas. Dailės studijai vadovauja dailininkė keramikė Lilija Olšauskienė su savo dukromis. Lietuvos karybos istorijos sekciją kuruoja Karo muziejaus bendradarbis Valdas Rakutis, jaunimo mylimas ir gerbiamas, vienas iš skautų judėjimo Lietuvoje vadovų. Pasigedę pačios potencialiausios ir kūrybiškiausios savo jaunimo dalies, istorinio perimamumo gyvojo elemento – studentijos, – atsigręžėme į jos gyvenimo problemas. Puoselėjame idėją išlaisvinti studentijos dvasinio augimo poreikį ir sukurti studentišką Tarp-

tautinę Lietuvos bajorų ainių korporaciją.

Pirmąjį mėnesio sekmadienį visi kartu išklaušę šv. Mišias Jėzuitų Pranciškaus Ksavero bažnyčioje, renkamės į susitikimus-disputus. Sudarant mokymo programos metmenis, didžiausia staigmena ir džiaugsmas buvo patirti nuoširdų mūsų kūrybinės inteligentijos dėmesį, norą talkinti. Šiuose draugiškuose santykiuose istorinė kilmė nevaizduoja jokio vaidmens. Ypač daug rėmėjų sulaukėme iš menotyrininkų. Europinės dailės istorijos kryptį kuruoja M. K. Čiurlionio dailės muziejaus skyrių vedėjos Vida Godelienė ir Aldona Sniukuvienė, bažnytinio meno – dr. Marija Matuškaitė ir dr. Laima Šinkūnaitė, architektūros istorijos – dr. Nijolė Tolvaišienė bei architektas bajoras Kęstutis Linkus – LBKS Kauno krašto tarybos narys. Knygotyros ir lietuvių literatūros srityje padeda KTU bibliotekos skyriaus vedėja Nijolė Lietuvninkaitė, Maironio lietuvių literatūros muziejaus direktorė Aldona Ruseckaitė. Heraldika tiek miestų, valstybės, tiek bajorijos, patikėta habil. dr. Stanislovui Gajauskui ir LKBS Legitimacijų tarybos pirmininkui bajorui Jonui Monkevičiui. Labai svarbių dvasinio tobulėjimo gairių yra nurodęs VDU ir KKS doc. bažnyčios istorijos specialistas kanauninkas Algimantas Kajackas.

Puikią bendradarbiavimo pamoką patyrėme Licėje prie Priemę didelį Lietuvos draugą, svečią iš Poznanės Adomo Mickevičiaus universiteto prof. habil. dr. Mečislovą Jackievičių. Artimiausiu metu – vasaros pradžioje – viliamės sulaukti meilės ir tolerancijos spinduliuojančio žmogaus – JAV Temple universiteto profesoriaus, psichologijos dr. Vytauto Černiaus. Mylimas poetas Kazys Bradūnas yra pažadėjęs pats pristatyti savo dvasinę kūrybą istorinė tematika, o aktorė Rūta Staliliūnaitė su savo mokiniais pažadėjo susitikti kūrybiniame vakare su Licėjaus klausytojais.

Prabėgo tik geras pusmetis įtempto darbo, ir jau galime teigti, kad asmeninė geranoriška iniciatyva yra pajėgi visoje Lietuvoje steigti bajoriškąsias kultūros židinius.

Gerbiame mūsų senatoriaus bajoro Jonušo Kliučinsko siūlymu tikslinga prie LBKS Senato sudaryti Edukacinę komisiją, formuoti Edukacijos fondą ir gabiausius studentus siųsti tobulintis į Europos kultūros centrus bei mokymo įstaigas.

Saulius Prialgauskas

Bajorai – 1918 – 1920 metų Lietuvos savanoriai

Vladislovas Butvila (gimęs 1891 m. Juodeikių km. – dingęs be žinios Antrojo pasaulinio karo metais). Herbas „Niezgoda“. 1919 m. Panevėžio atskiros bataliono kapelionas, kunigas visuomenininkas.

Juozas Kantautas (? – ?) iš Daškonių km., Dotnuvos vlsč., Kėdainių apskr. Herbas „Kostieša“. Apdovanotas III-ojo laipsnio Vyčio kryžiumi.

Povilas Prialgauskas (1900 – 1919) iš Nerimdaičių km., Nevarėnų vlsč., Telšių apskr. Herbas „Dolėga“. Buvęs Telšių gimnazijos auklėtinis. I-ojo žemaičių bataliono žvalgas, sužeistas prie Nevarėnų mūšyje su bolševikais. Mirė Tauragės ligoninėje 1919 m. gegužės 14 dieną. Po mirties, 1936 m. liepos 31 d., apdovanotas Lietuvos kariuomenės kūrėjo savanorio medaliu.

Viktoras Vaidolas (1902 – 1943) iš Sargėnų km., Lapių vlsč., Kauno apskr. Herbas „Gulbė“. Tarnavo 2-ame ir 7-ame pulkuose.

Sudarė S. Prialgauskas

Nuo redakcijos: laukiame mūsų skaitytojų laiškų apie savanorius, kurie galėtų papildyti šį sąrašą.

Dėl prezidento A. Stulginskio

Šiomet sukako 110 metų, kai gimė Lietuvos Respublikos Prezidentas Aleksandras Stulginskis. Spaudoje dažnai pasitaiko nevienodumų, vieni rašo, kad būsimasis prezidentas gimė valstiečio šeimoje, o Br. Kviklys – kad kumečio. O kaip yra iš tiesų?

Būsimasis prezidentas 1885 m. vasario 27 d. buvo pakrikštytas Kaltinėnų bažnyčioje (Eil. Nr. 33): „Raseinių bendruomenės miestiečio Dominyko ir Marijos Rešbaitės Stulginskių teisėtos santuokos sūnus pakrikštytas Aleksandro vardu. Krikštaitė bajoras Martynas Jacevičius ir Viktorija Vedeškaitė.“

Reikia manyti, kad Stulginskiai XIX a. pabaigoje buvo nusigyvenę bajorai ir todėl perėjo į miestiečių luomą. XIX a. pirmoje pusėje Kražių R. Katalikų parapijos krikšto knygose Stulginskiai minimi kaip kilmingi.

Su pagarba

A. Rukas – Daujotis-Zaleskis

Mano protėvis, Liudvikas Montvilas, buvo Jotvingių ordino sekretorius. Į šį ordiną buvo priimtas ir mano tėvas, Edvardas Montvilas. Žinau, kad ordinui Lietuvoje vadovavo Didysis kancleris prelatas Kaributas Skinderis, kunigavęs Paežerėje.

Kartu su jo giminaičiu p. V. Kurbiku iš Laukuvos mėginome ieškoti ordino archyvo, kitų dokumentų. Sužinojome, kad juos išsivežė kunigas Lygutas, miręs Lampėdžiuose prie Kauno.

Iš tėvo girdėjau, kad Lietuvoje dar turėtų būti ordino narių. Tėvas aiškino, kur galėtų būti ordino grandinė, didysis antspaudas. Labai norėtusi, kad Lietuvoje šis ordinas vėl atgimtų.

Gavau žinių, kad mano giminės Montvill herbas „Leliva“ yra atkeliavęs iš Prancūzijos bei Vokietijos. Man taip pat rašė, kad pavardė Montvill labai paplitusi Prancūzijoje, Normandijoje. Herbas „Leliva“ Lenkijoje pirmą kartą paminėtas 1324 m., paskui suteiktas LDK Gedimino sūnui. Būtų labai įdomu surasti tą herbą turinčių žmonių ten, iš kur jis yra kilęs.

Jonas Montvilas
Gvazdikų takas 8-36
Šiauliai
tel. 456051

Ieškome Jono Mindaugo Masalskio, gim. 1880 m., ir Ninos Masalskienės, nuo 1922 m. gyvenusių Kaune, vaikų: Vytauto (gim. apie 1910 m.), Eugenijaus (gim. apie 1911 m.), Lidijos (gim. apie 1918 m.), Birutės (gim. apie 1919 m.) ir Algirdo (gim. apie 1923 m.). Gal galėtų atsiliepti jų vaikai arba anūkai.

Lina Masalskytė
Švyturio 21-50
2040 Vilnius
tel. 748276

Kreipiuosį į tuos, kurie tebenešioja Prialgauskų (lenk. Przyalgowski) giminės vardą, kuriems brangi bajoriška kilmė, įtvirtinta herbu „Dolega“, ir kurie kilę iš Prialgavos, Žemaičių krašto (Viešvėnų valsčiaus 1554 m. rejestre minimi tokiu pavadinimu kaimas ir upė ar upelis – apie 6 km į šiaurę nuo dabartinio Mosėdžio).

Norėčiau atkurti genealoginio medžio šaką, kuri yra davusi Lietuvai daug Dievo tarnybai atsidavusių žmonių: jėzuitų vienuolį brolių Kazimierą, gim. 1614 m. – palaidotą Švč. Mergelės Marijos bažnyčios Varšuvoje presbiterijos kriptoje, tėvą Kazimierą – Polocko ir Vilniaus universitetų auklėtinį, Kražių, Kauno ir Pašiaušės kolegijų rektorių (1757 – 1765), Vincą (1818 – 1878) ir Kazimierą (1814 – 1856) – kunigus, rašytojus, Vilniaus dvasinės akademijos auklėtinius (kun. Vincas bendradarbiavo su vyskupu M. Valančiumi, ilgą laiką buvo Baltijos jūrų laivyno kapelionu ir šv. Petro ir Povilo katalikų parapijos globėju Petrapilyje), Antaną Prialgauską – 1863 m. sukilimo dalyvį, kunigą, ištremtą į Saratovo sritį ir kalintą Astrachanės kalėjime, taip pat Andrių – 1830-1831 m. sukilimo dalyvį, Vilniaus universiteto studentiją, vėliau emigravusį į Prancūziją.

Norėtusi atrasti Prialgauskus, kurių protėvių namuose Vilniuje, Didžiojoje gatvėje, gyveno Simonas Daukantas.

Nežinau, kur palaidotas Klemensas Prialgauskas (1894 – ?), kuris 1918 – 1940 m. dirbo Lietuvos užsienio reikalų ministerijoje, buvo konsulu Hamburge, Karaliaučiuje, Daugpilyje, vadovavo Lietuvos URM administraciniam skyriui, 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, o vėliau į Kanadą.

Saulius Prialgauskas
Medžiotojų 25, Juodelynė,
4318 Kaunas

BS&PB

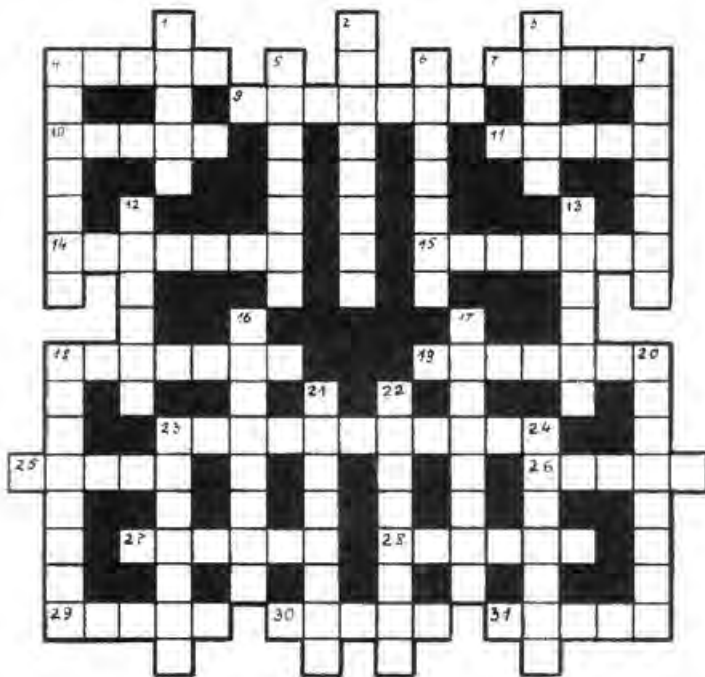
SPAUSTUVĖ

SPAUSDINAME OFSETO BŪDU GREITAI IR KOKYBIŠKAI

MŪSŲ ADRESAI: Žygimantų 6, 2600 Vilnius
Tel. 613045, faks. 220966

Antakalnio 52, 2055 Vilnius
Tel. 744211, faks. 220966

ISTORINIS KRYŽIAŽODIS

VERTIKALIAI: 1. Ginkluotas valstybių susidūrimas. 2. LDK įstatymų rinkinys, kuriame užfiksuotos bajorų teisės. 3. Valiuta, įvesta Lietuvoje 1922 m. 4. Garsus LDK didikas, III Statuto leidėjas. 5. Italų dailininkas, tapęs LDK didikų Pacų portretus XVII a. antroje pusėje. 6. Radvilaitės, ištekęjusios už Žečpospolitos karaliaus Žygimanto Augusto, vardas. 8. Miestas Baltarusijoje, kur 1743 m. Vilniaus vaivada ir LDK didysis etmonas M. K. Radvila Žuvelė įsteigė juostų dirbtuvę. 12. Upytės pavieto vėliavininkas, 1807 m. atleidęs savo dvaro Jo-

niškyje valstiečius nuo baudžios. 13. Sienų tapybos kūrinys, dažnai puošęs LDK didikų rūmus. 16. LDK įvairaus rango pareigūnas. 17. LDK administracinis vienetas. 18. Stambios sidabrinės ar auksinės senovinės monetos. 20. Aukščiausia bausmė bajorui – garbės atėmimas ir mirties bausmė. 21. Valstiečiai, Lietuvos Didžiojo kunigaikščio dovanoti bajorams už tarnybą. 22. Lietuvos auksas. 23. Įrenginys tvirtovės sienoms griauti. 24. Nuolatinė Žečpospolitos karaliaus taryba, kurios daugumą sudarė bajorai.

HORIZONRALIAI: 4. Vaismedžiais apsodintas plotas prie dvaro. 7. Tradicinis lietuvių svaigusių gėrimas. 9. Svarbiausias vyrų didikų drabužis XVI – XVII a. 10. Garsi didikų giminė, išgalėjusi LDK XVII a. 11. Miestas Estijoje. 14. Senovinės sidabrinės monetos. 15. Pertvarkymas, pakeitimas. 18. Luominis LDK teisingumo vykdomasis institutas. 19. Žemės sklypai, kuriuos XVI a. viduryje Lietuvos Didysis kunigaikštis dalino valstiečiams. 23. Grafas, garsus XIX a. istorijos tyrinėtojas ir kolekcininkas. 25. Iš žemės nuosavybės gaunamos reguliarios pajamos. 26. Tauta, gyvenanti prie Baltijos jūros. 27. Vienas žymiausių XVI a. raštijos veikėjų. 28. Ūkinė veikla, pagrįsta kvalifikuotu darbu, kurią rėmė nemaža dalis LDK didikų. 29. Valstybės finansinių išteklių visuma. 30. Priverstinis valstiečio darbas dvare. 31. Senovės lietuvių deivė, likimo lėmėja.

Sudarė Jūratė ZAILSKIENĖ

„Lithuanian Nobility”

During fifty years of soviet occupation everything was done so that we knew little of our nation's history, culture, important personalities, etc. Historic monuments were destroyed, so were our cemeteries. The churches were desecrated and the castles of the nobility were left to ruin, the land was neglected.

The people lost their historic memory and their national pride and dignity. A lot of young people knew little about our nation's past, their ancestors, their origin and some didn't even know their grandparents' names.

Wishing to restore respect for our nation's history, our ancestry and at the same time to follow good national traditions, we appeal through the press to the heirs of Lithuanian nobility and to those who are interested in their heritage and the nation's destiny. It was to be supposed that an organization or association should be formed through which our goals could be achieved. The formative meeting of Lithuania's Nobility Association took place on April 23, 1994 in Vilnius and was attended by more than 300 participants from Lithuania, Poland, Australia and the United States.

At the meeting Lithuanian Royal Nobility Association was formed, the statute was adopted and the governing body was elected. Dr. Jonas Stankus was elected Head of the Association and Mr. Eugenijus Čerškus was elected a Chancellor. The Association and its statute were officially registered with the Ministry of Justice on June 26, 1994.

Our Association is active in all parts of Lithuania and sections have been established in all large cities and vicinities. At present we have approximately 400 members, more than 100 of them are accredited and have documentation of their heritage. The other members are candidates who are attempting to document their heritage, their ancestors.

The majority of our members are highly educated (82%). Among our members 31 are with doctorates, 6 are professors and 6 – assistant professors and many members are prominent in the fields of education and culture.

The doors of the Association are open to all descendants of nobility, regardless of their nationality, religion or political affiliation, as long as they support independent Lithuania. Even though many members of our Association are descendants of very old nobility, we believe that all members are equal.

In the nearest future we hope to publish the first issue of our journal „Lithuanian Nobility” and to provide opportunity for children of our members to learn. Having acquired the space for our activities we are going to organize different exhibitions, such as heraldry, architecture of castles, etc. We hope to organize discussions on cultural and political actualities.

Dr. Jonas Stankus

The magazine of the Royal Union of Lithuanian Nobility.

The issue presents the following articles.

The leading article to the readers of the magazine by J. Stankus, the leader of Lithuanian Nobility Union.

The Statute of the Royal Union of Lithuanian Nobility is presented completely, without abridgement.

S.Eitminavičius, the leader of Vilnius Nobility Union, tells about the main directions of the Nobility Union activities.

S.Geda, a famous Lithuanian poet, presents his four new poems.

Vilnius University Professor M.Jučas describes the 500 years' history of Lithuanian nobility.

K.Bogdanas, Professor of Vilnius Art Academy writes about the heraldry of nobility. The article is illustrated by graphic pictures of the emblems.

S.Gasparavičienė writes about the fate of Lithuanian estates. The author describes Skaraitiškės estate which finds itself in Raseiniai region. The article is illustrated by photos.

The article presents the family tree of a famous Lithuanian family, the Butautai family tree.

Vilnius University Professor S.Jegelevičius describes three tragedies that Lithuanian nobility had suffered in the 19th and 20th centuries.

The article by N.Češkevičiūtė, a worker of the State Archives, describes in detail the search of the documents confirming the origin of nobility.

The article by D.Narbutienė, a worker of the Library of Lithuanian Academy of Sciences, presents the article about the Lithuanian map which had been published in 1900 by A.Macijauskas. The map played a historic role in 1904 while getting back press in Lithuanian letters.

KRYŽIAŽODŽIO ATSAKYMAI

VERTIKALIAI: 1. Karas. 2. Statutas. 3. Litas. 4. Sapiega. 5. Palonis. 6. Barbora. 8. Sluckas. 12. Karpis. 13. Freska. 16. Maršalka. 17. Pavietas. 18. Taleriai. 20. Infamija. 21. Veldamai. 22. Gintaras. 23. Taranas. 24. Senatas.

HORIZONTALIAI: 4. Sodas. 7. Midus. 9. Sajanas. 10. Pacai. 11. Tartu. 14. Grašiai. 15. Reforma. 18. Teismas. 19. Valakai. 23. Tiškevičius. 25. Renta. 26. Estai. 27. Daukša. 28. Amatai. 29. Išdas. 30. Lažas. 31. Laima.

ATMINTINOS AKIMIRKOS

Algimanto Žižiūno nuotraukos

Vytauto Šato piešinys

Nepažįstamasis Vilnius

Taip, nepažįstamasis. Retai čia užklysta atsiliktiniai žmonės. Vilnelė. Senas tiltas. Šiukšlina pakrantė. Toliau siaura gatvelė ir baugi nežinomybė. Tiems, kuriems čia prireikia atvykti, eina skubėdami, nesižvalgydami į šalį, nosies tiesumu.

Kur ne kur matyti išlendančios iš tarpavarčių žmogystos. Pilka gatvė. Pilki namai ir savotiškai pilki žmogeliai papilkėjusiais veidais. Vieni kažkur neskubėdami eina, kiti susibūrę į nedidelį būrelį kažką sprendžia.

Atsilupusio tinko lopai. Iš jų baugiai žvelgia šimtametės plytos. Apdulkėję, maži langai ir nežinia kada skalbtos užuolaidos. Nelabai jauku dairytis po savotiškoje ramybėje skendintį Užupį.

Valdžia visais laikais nelabai mėgo šį Vilniaus užkampį pačiame miesto centre. To priežastis, matyt, jo gyventojai. Niekam nepavaldūs, nieko nepripažįstantys, gyvenantys tik pagal jiems vieniems žinomus įstatymus. Kreivos namų

arkos, maži kiemeliai, nuobodžiaujantys katinais ir tik Užupiui būdinga aura. Čia nevedžiojamos ekskursijos, nėra prabangių parduotuvių, nelaksto „Mersedesai“.

Tik itin dideliems savo bičiuliams ir labai nenoriai senasis Vilnius atskleidžia šį savo širdies kampą. Tik tiems, kurie jį tikrai supranta ir myli.

Nieko nėra amžino. Gal čia giliausia prasmė? Tik praradę mes tinkamai įvertiname to, kas prarasta, reikšmę. Tik tada, kai architektai ištiesins kreivas namų arkas, statybininkai nupudruos importiniais dažais namus, įsikurs įvairios įstaigos ir firmos keistais angliškais pavadinimais, o gatvėse pasirodys apskritaveidžiai valdininkėliai, mes su-prasime – Užupis mirė.

Tik tuomet prisiminsime čia dirbusį dailininką, kitu žvilgsniu įvertinsime jo paveikslus ir pasakysime: „Tai Vytauto Šato Užupis“.

Vladimiras baronas fon der Ostenas Sakkenas-Zommeris